

O NEUVAŽAVANOM I NEPOZNATOM FILOZOFIJSKOM DJELOVANJU ALEKSANDRA MUŽINIĆA

ZLATKO POSAVAC

(Institut za filozofiju, Zagreb)

UDK 1 (091)
Stručni članak
Primljeno: 15. 10. 1998.

1. Zaboravljen, zapostavljen ili prešućen?

Bez pretenzije na cjelovit prikaz i potpunije izvedenu kritičku prosudbu filozofijskog nastojanja prerano preminulog hrvatskog filozofa Mužinića – umro je 26. 3. 1945. u trideset šestoj godini života – valja držati korisnim, vrijednim i potrebnim tiskom objaviti makar u obliku priopćenja građe upozorenje barem samo na dio dosad poznatih njegovih radova akcentuirajući njihovo značenje. Rad Aleksandra Mužinića trebao bi biti normalno uvršten u pregled novije povijesti hrvatske filozofije, no navlastito još i šire u noviju povijest hrvatske kulture uopće već po nevelikom broju objavljenih tekstova, no isto tako s obzirom na zasad za javnost nepoznat, nedostupan i dakako neproučen dio njegove također nevelike rukopisne ostavštine. Objavljeni radovi svojom vrijednošću i zanimljivošću obvezuju hrvatsku filozofijsku i kulturološku historiografiju – a također i historiografije nekih drugih specijalističkih područja – na respektiranje misli mladog Mužinića iznesenih u malobrojnim objavljenim tekstovima. Ta činjenica ujedno nuka na potrebu proučavanja i zbrinjavanja njegove rukopisne ostavštine na koju je autora ovih redaka susretljivo ljubazno (i brižljivo) upozorila kći gđa Elica Mužinić stavljajući dio te ostavštine u izvornom i fotokopijskom obliku na raspolaganje, proučavanje odnosno čuvanje Institutu za filozofiju (Zagreb). U tu svrhu je ovom skicoznom prikazu Mužinićeva rada funkcionalno pragmatički dodana iz pera Elice Mužinić kratka biografija i bibliografija (uz potrebne strukovne dopune) objavljenih, te neobjavljenih, dakle dosad poznatih, no i nepoznatih, a sačuvanih spisa Aleksandra Mužinića.

Premda je Kruno Krstić akribijski savjesno pišući 1943. svoj za hrvatsku filozofijsku historiografiju krucijalan kratki pregled *Filozofija u Hrvatskoj* spomenuo Aleksandra Mužinića i premda bi današnje generacije jedva nešto znale o stanju hrvatske filozofijski važne dionice prve polovice 20. stoljeća bez prikaza koji je Mužinić prezentirao 1939. svojim pregledom *Filozofija u Hrvata od 1918. do 1938.* (svi kasniji prikazi hrvatske filozofije 20. stoljeća oslanjaju se i ne mogu mimoći taj članak), to se ipak dogodilo da je Aleksandar Mužinić u drugoj polovici 20. stoljeća za hrvatsku filozofiju i kulturu bio uglavnom »zaboravljen«
odnosno nenazočan. Korektno ga je doduše naveo autor ovih redaka u svom predavanju na simpoziju HFD-a 1968. (objavljenom pod naslovom *Estetika u Hrvata, III, Kolo, Zagreb, 1970*, naknadno u dokumentarnoj knjizi *Zbornik 1968*, s naslovom *Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti* Zgb., 1992, biblioteka Filozofska istraživanja, knjiga 57, vidjeti str. 135); korektno ga spominje Franjo Zenko u svom uvodu za izbor tekstova *Novija hrvatska filozofija* (Filozofijska hrestomatija, knj. 10, Zagreb 1995, str. 10 i 24), a potrebno je spomenuti da su dva Mužinićeva teksta iz 1932. i 1933. (časopis *Nova Evropa*) čak reprintirana u časopisu *Naše teme* 1983. godine (I. Krtalić). Ime Aleksandra Mužinića nije dakle baš sasvim nepoznato barem užem krugu istraživača i zainteresiranoj malobrojnoj publici za povijest hrvatske filozofije, ali je ipak važnost njegovih nastojanja zajedno s njegovim filozofijskim ambicijama i nesumnjivo nekim važnim filozofijskim spoznajama ostala zapravo nepoznata. Šira javnost o svemu tome jedva uopće nešto može znati.

Evo nekoliko nimalo bezazlenih primjera. U očito vrlo korištenom *Leksikonu filozofa* Danka Grlića koji je doživio nekoliko izdanja (ovdje s prizivom na III. nepromijenjeno izdanje iz 1983. – prvo izdanje 1967) nema Mužinića! Mužinića ne spominje ni zagrebačka Enciklopedija Jugoslavije (prvo izdanje) tako da ga nema pod M u 6. svesku iz 1965, no ni u 3. svesku pod F u preglednom, ali vrlo ideologizirano pisanom članku *Filozofija*. Mužinića ne spominje ni *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture* (Zagreb, 1980) ni pod M ni u zbirnom preglednom tekstu pod *Filozofija* (glavni urednik Igor Karaman). Jedini pregled (lijevih) intelektualnih tendencija objavljen poslije drugog svjetskog rata koji registrira Mužinića, i to samo parcijalno, publiciran je u časopisu »Putovi revolucije«
1965. (glavni urednik dr. Franjo Tuđman) u članku Ivana Babića pod naslovom *Odnos filozofije i znanosti u radovima jugoslavenskih marksista 1931–1941*. Istini za volju valja spomenuti kako su tri Mužinićeva članka iz 1933. godine u kontekstu kontroverza s marksističko-neopozitivistički orijentiranim intelektualcima – uz stanovitu distancu – navedena i u knjizi Bože Kovačevića *Slučaj zagrebačkih revizionista*, Zagreb, 1989.

Ako su ideološki momenti odnosno možda karakter izrazito idealistički orijentirane Mužinićeve filozofije bili razlog prešućivanju u razdoblju 1945–1990,

premda (nama poznatih) uvjerljivih argumenata za takav postupak zapravo nije bilo, to je posve nejasno zašto je stvarno Mužinić »zaboravljen« i poslije 1990. ili eventualno poslije 1992. godine. Tako Mužinića ne spominje ni razmjerno ekstenzivan *Hrvatski leksikon I–II*, Zagreb, 1997. godine (glavni urednik dr. Antun Vujić, pomoćnici gl. ur. Ivan Ott i Goran Tribuson), a nije uvršten ni u *Opći hrvatski leksikon* (glav. ur. A. Kovačec). Dogodilo se tako da Mužinića nema ni u vrlo korisnom priručniku *Tko je tko u NDH, Hrvatska 1941–1941*, Zagreb, 1997. (urednik Marko Grčić, glav. ur. Darko Stuparić) gdje se Aleksandar Mužinić morao naći ako ne kao filozof, po čemu je primarno trebao biti uvršten, a ono zasigurno zato jer »osniva i obavlja poslove glavnog urednika časopisa *Hrvatska krila* za Promičbeni ured Zračnih snaga Hrvatske (30. 08. 1941. do 15. 01. 1942)« što ni u kom slučaju nije nevažna biografska pojedinost, a niti je riječ o historiografski baš posve nevažnoj i nezanimljivoj reviji.

Napokon, u novijoj ekstenzivnoj (općoj) *Povijesti filozofije* na hrvatskom jeziku autora Branka Bošnjaka kojoj je, po prvi put kao djelu te vrsti barem u formi aneksa dodan tekst o hrvatskoj filozofiji, koncipiran prilično neobično, mjestimice zanimljivo, kao zamisao i provedba nažalost u cjelini čudno i zapravo manjkavo, također, između ostalih, nije zabilježen A. Mužinić.

Ako se metodološki u radne svrhe ovdje zanemare na tren svi mogući poznati i nepoznati razlozi »zaboravljanja« odnosno prešućivanja Mužinićevog filozofijskog nastojanja – što inače nije preporučljivo, a zapravo ni korektno ni dopustivo – onda ostaje neizostavnim komentirati filozofijske i kulturološke konsekvencije takve situacije. Nigdje u svijetu i nikada u povijesti takvi postupci nisu bili valjani postupci, svagda i svugdje otvarajući kao aktualan problem znanstvene i filozofijske istine, kako u gnoseološkom, noetičkom, tako i u etičkom pogledu na planu historiografije, nu i načelno. Riječ je o nečemu što kroz prizmu europskog i srednjoeuropskog položaja Hrvatske povlači za sobom i pitanja opstanka, egzistencijalna pitanja nacije, državne zajednice, no i egzistencijalna pitanja osobe, navlastito ponekih pojedinaca, individualno: njihovo to be or not to be...

Za hrvatsku historiografiju možda neće biti predmetom pažnje okolnost što Mužinićeva biografija djeluje pomalo romansirano. Bolest je obilježila i skratila njegov život što nije vidljivo iz njegova filozofijskog nastojanja kao što bi bilo, da su mu težnje bile nošene recimo lirskim ili uopće umjetničkim ambicijama. Jedino se ta činjenica možda reflektira u intenzitetu nekih Mužinićevih teza, u akcentuiranju određenih aksioloških, kulturološko-duhovnih momenata. Bio je tuberkulozni bolesnik što u njegovo doba još nije bilo medicinski savladivo. Osim različitih upornih pokušaja liječenja pada u oči boravak u Davosu 1927–1928, što neodoljivo asocira na roman *Čarobni brijeg* (Zauberberg) iz 1924. Thomasa Manna. Nije potrebno pitati za distinktivne

analogije s likovima romana kao što su Nafta ili Settembrini, jer asocijativni krug budi zapravo glavni lik mladog čovjeka po imenu Hans Castorp. Tek što je Hans Castorp s Davosa sišao u prvi svjetski rat, a Mužinić, nakon što je doživio ubojstvo Stjepana Radića u beogradskom »parlamentu«, ide ususret drugog svjetskog rata. Iz te literarne asocijacije ne treba dakako povlačiti nikakve historiografske ili biografske paralele niti praviti nekakve zaključke – riječ je naprosto tek o neodoljivom kompleksu asocijacija koje budi spominjanje boravka u glasovitom švicarskom lječilištu Davos.

Naravno, ni Mužinićeva bolest koja ga je grozničavo požurivala u intelektualnom radu, naporima misaonog sazrijevanja i publicističkih realizacija, nu ni spominjanje Davosa i aluzije na »romansirani«, a zapravo težak životopis, nisu presudni u dilemi hoće li Mužinićeve nedovršene filozofijske težnje ostati zaboravljene ili će, kao što treba, kritički biti uključene u aktivni pozitivni afirmativni misaoni saldo hrvatske filozofije 20. stoljeća. Dosadašnjem »zaboravljanju« i prešućivanju, nije teško pogoditi, osim eventualno neosvijetljenih aspekata njegove biografije, zasigurno su »krive« i neke vrlo jednostavne teze na kojima je insistirao: ljubav prema vrednotama od kojih afirmacija istine ima naglašenu važnost. Bolje rečeno, potreba da iskaže svoje spoznajne uvide kao istinite, što može izgledati samoshvatljivim – iako nije. Danas, naime, već i masovni elektronski mediji dovode na razinu populizma glasovitu izreku »Amicus Plato« sugerirajući tobože kao da se sama po sebi podrazumijeva njena cjelina, njen drugi dio. Međutim, pri suvremenom obrazovanju sasvim sigurno najveći dio »konzumenata« masovnih medija zapravo uopće ni ne zna kako glasi ta izreka u cjelini te što zapravo znači: kao da je već natuknicom »Prijatelj Platon...« dostatno aludirano na ljubav spram znanja i filozofije. U masovnim se medijima fin de sièclea 20. stoljeća itekako dobro čuvaju iskazati cjelinu te glasovite poruke koja glasi: Amicus Plato, sed magis amica veritas (Drag mi je Platon, ali mi je istina draža). Pojam istine i afirmacija istine svršetkom 20. stoljeća *nije više* nešto samo po sebi razumljivo.

Istinoljubivost kod Mužinića imala je filozofijski primat nekih oštih i svojedobno možda iznenađujućih konsekvencija pri zaključivanju. Makar bila riječ tek o pokušajima, Mužinić još nije znao što je Orwellovo »ministarstvo istine«, a niti je sam slutio »djelotvornost« takve institucije u modernom svijetu ne poznavajući očito ni jasan Starčevićev uvid pokretanja ideoloških mašinerija »za obsjeniti prostotu«. Ako danas neke Mužinićeve radikalne teze, navlastito na planu antiteze kultura-civilizacija izgledaju jednostavne i gotovo samorazumljive, a to je koliko dosad znamo najvrednije do čega su doprle njegove filozofijske spoznaje, tada valja upozoriti na okolnost da se u vrijeme njihovih izricanja ne samo za hrvatsku nego i za europsku i svjetsku misaonu atmosferu ocrtavao drugačiji budući povijesni horizont. Slično je i s načelnom, ma i nerazrađenom pozicijom Aleksandra Mužinića, budući da ne baš

kroz kratkotrajnu vremensku dionicu 20. stoljeća i ne baš na malenom teritoriju Europe i svijeta – ne tek Hrvatske! – ona zasigurno nije mogla naići na odobravanje. Ali, u filozofiji možda i nije uvijek najvažnije odobravanje koliko uvažavanje i razumijevanje. Očito ni do toga nije došlo s obzirom na sustavnu prešućenost, koja nije pogađala jedino Mužinića, nego mnoge u Hrvatskoj prije i poslije njega, makar i ne bila riječ o istomišljenicima.

Povijesno iskustvo, navlastito pak novovjeklo, a osobito tijekom 20. stoljeća, i to što je vrijeme više odmicalo to više, pokazalo je koliko malo vrijedi klasični postulat *audiamur et altera pars*: čujmo i drugu stranu, saslušajmo i drugačije mišljenje ukoliko nije puko naklapanje, te ako je iskazano razložito s argumentima. Povijesne su se prilike mijenjale, tijekom i završetkom 20. stoljeća promijenile, nu za težnju prema istini nije bilo boljih dana. Nekada se, još u doba europske antike, govorilo: priroda voli da se prikriva. Međutim, kome je u moderno doba još stalo da »otkrije« »prirodu« ili uopće do otkrića istine? Priroda se jednostavno treba svladati, a čini se to ako treba uz nasilje, bez obzira na istinu i ljepotu. »Spoznaju« više čak ne vodi ni »volja za moć« ili »volja za istinom«, nego puko posjedovanje moći. Što se pak prirode istine tiče, ona nije nedostupno skrivena: doduše, do istine se ne dolazi lako, ali nevolja modernog svijeta nije u tome što bi eventualno istinu bilo teško otkriti, nego nevolje nastaju zato što se istinu (istine!) svjesno prikriva. Na djelu je često samo notorna laž i prevara, ali je zapravo bitnije od tog primitivizma nasilna mijena lika istine. Nije to »moralistički« fenomen, ali se također ne može reći da se istina tobože prikriva tek iz etičkih ili čak iz »estetskih« razloga, zato što je, kako bi rekao Nietzsche, istina ružna. Stoga je razmjerno svejedno definiramo li danas istinu poput Heideggera u duhu antičke tradicije kao »otkrivenost« (aletheia) ili kao također tradicionalnu podudarnost pojma i stvari, zbilje i misli, onog klasičnog *adequatio rei et intellectus*. Dakako, i dalje ćemo razlikovati lijepe i ružne istine, ali to ima smisla tek ako spoznamo: istina je opasna. Pa to je zapravo tako jednostavan sukces Nietzscheove poruke: živjeti opasno. Živjeti s istinom kao vrednotom koja nije dana, nego zadana. Zato je danas potrebom postalo imati pravo na istinu. Pravo na istinu i ljepotu, kao sva druga ljudska prava. Čini se kao da opet – nihil novi sub sole – pravo na spoznaju istine i još više pravo na izricanje istine pripada samo nekima; »izabranima«, »nedodirivima« (untouchables). Dakako izricanje onih likova istine o kojima je negdje Nepoznat Netko rekao bi Krleža (premda i nije baš nedokučivo nepoznat) odredio da će biti jedino priznati lik istine. Zapanjuje kako danas čak i »slobodni mislioci« uzurpiraju samo za sebe slobodu mišljenja i, dakako, neopozivo jedino pravo na izricanje istine. Samo po nekima nešto izrečeno posvećenom je istinom. I u estetičkim ocjenama, u estetičkim prosudbama nije uputno pretendirati s argumentima na relevantnost nekog drugačijeg vlastitog mišljenja. Čak i u suprotstavljanju

kaosu ili pukim plićinama. Zaprepašćuje s kojom se nemilosrdnom arogancijom i upravo terorom provodi (vrlo često »blago, bez prolijevanja krvi« te totalnim prešućivanjem) tvrdom bezpogovornom dosljednošću izokrenut, da, izopačen (entartete) smisao klasične izreke: *de gustibus non disputandum est*. Čak i pravo na pojedinačne riječi, na leksik, na jezik i na »pravilnost« jezika i »pravopisa« uzurpirano je posvema. Dvadeseto stoljeće, a ponajmanje svršetak 20-og stoljeća nema svoga Voltaira koji bi rekao: ne slažem se s vašim mišljenjem, ali ću se uvijek boriti za vaše *pravo* da ga (argumentirano) iskažete... Valja se bojati lakrdijaša, bonvivana i belkantista koji sebe diljem Europe i svijeta, za Europu i svijet, svršetkom 20. stoljeća i na pomolu trećeg milenija tako rado vide (i prodaju!) kao »volterijance«...

Nije dakako Aleksandar Mužinić jedina osoba ili možda jedna od rijetkih iznimaka u hrvatskoj filozofijskoj, kulturnoj, umjetničkoj, pa i političkoj povijesti koju pogađaju netom iskazani simptomi epohe: čak i ne pripada među niz evidentno važnijih i najvažnijih, a ipak, biografija Mužinićeva i nakane njegovih nastojanja povod su za razmatranje opasnosti zaborava i zapostavljanja – eliminacije iz povijesne zbilje: u historiografiji prešućivanjem, u zbiljskom životu onemogućavanjem, sve do ugrožavanja egzistencije. Nije to »teorijski« Heideggerov zaborav, *Vergessenheit*. I Mužinićeva je tragična sudbina samo čak jedan relativno manje tragičan slučaj, »detalj« i fragment i ne najdramatičniji primjer među mnogim dramatičnim hrvatskim sudbinama. Nasilje nad individualnim nacionalnim hrvatskim sjećanjima što teče istovremeno sa sve većim nasiljem nad kolektivnom memorijom Europe (navlastito nekih europskih naroda) i svijeta koje se porazno reflektira povratno na komplekse hrvatske sudbine, za pojedince, individualno i zajednicu, poprma zastrašujuće, zabrinjavajuće dimenzije. Ne, ni zaborav s predumišljajem, ali ni onaj iz nehata, nije bezazlen. U Hrvatskoj ima još previše stvari, događaja i ljudi, talentiranih ljudi, velikih ljudi, koji čekaju svoje pravo na egzistenciju – opstanak u hrvatskoj povijesti u horizontu zbiljskog života. Pravo na iskazane istine, pravo na istinu. O bezbrojnim tragedijama »malih« hrvatskih ljudi, ali pravih ljudi, da i ne govorimo. Između mnogih, pa i drugačijih sudbina od Mužinićevih, i njima kao i njemu, pripada to pravo po njihovim djelima usprkos nasilju zaborava i prešućivanja. Pripada i unatoč »europskog i svjetskog konteksta« manipuliranja povijesti – podjednako historiografski kao i suvremenom zbiljom – budući da historiografija nije nimalo irelevantna ne samo za prošlu nego ni za suvremenu, pa ni za buduću zbilju života.

Mužinićevo pravo na afirmaciju nije apstraktno. Nema doduše profil kakav bi za hrvatsku književnost morao imati npr. Kožarčanin, ali ga ipak prepoznajemo u tri njegova intelektualno-duhovnoznanstvena napora: u mladenačkom pokušaju pokretanja časopisa *Polemika* (1933), u tezama knjige *Civilizacija, kultura i odgoj* (1937) te napokon njegovim sintetskim pregledom *Filozofija u Hrvata 1918–1938* (1939).

2. Pokušaj pokretanja časopisa »Polemika«

Ukoliko se ovom prilikom ne uzmu u obzir najraniji Mužinićevi radovi, dijelom dječjački i učenički pokušaji (o kojima bi neka cjelovita monografija morala voditi računa), tada njegovim ulaskom u javnu publicističku djelatnost treba uzeti 1930. godinu kada je u Sušaku objavio *Primjedbe članku 'malo o Darwinovoj teoriji'* komentirajući objekcije što su tamo bile iznesene povodom predavanja prof. Zarnika. Među mladenačke prvijence ubrojiti ćemo također tekst objavljen u *Socijalnoj misli* 1932. godine *Međunarodni jezik i psihologija* gdje »raspravlja«, kako bilježi bibliografska jedinica, o budućnosti esperanta s psihološkog i ostalih stanovišta. Iz istog je vremena (*Student*, 1932/33) i njegov članak *Što je s kapitalom* na temu problema kapitala »nakon obračuna s kapitalizmom«. Članak bi moguće bilo smatrati teoretičarskim publicističkim debijem Aleksandra Mužinića da ga u tome ne zasjenjuje filozofijski esej, bolje rečeno glosa, pod naslovom *Dijalektički materijalizam i vreme* 1932. u pomalo za Hrvate »čudnom« časopisu *Nova Evropa*. Mužinićev je tekst izazvao kritičke osvrte i negodovanje u lijevom tisku, na što je tada dvadesettrigodišnji Mužinić odgovorio žustro i temperamentno, pa danas nije više lako ustanoviti (bez dodatnih istraživanja) je li takva burna zainteresiranost za njegov tekst ohrabrila Mužinića da se lati pokretanja časopisa ili je u stvari već bilo znano kako Mužinić kani pokrenuti posebno polemički profiliran časopis zbog čega su njegov članak iz *Nove Evrope* unaprijed »na nož« dočekale žestoke kritike, jer je tematika bila identična.

Bez obzira na to kako je uistinu bilo, ostaje činjenica: Mužinić je još za vrijeme studija u Zagrebu, prije diplomiranja, želio *samostalno* javno publicistički djelovati. Zamislio je i tiskom objavio u veljači 1933. prvi broj časopisa pod vrlo karakterističnim, gotovo bismo rekli za duh vremena i prilika u Hrvatskoj simptomatičnim naslovom – *Polemika*. Taj časopis, i kao inicijativa i kao realizacija, uglavnom je dosada nepoznat i neuvažavan u hrvatskoj historiografiji: filozofskoj, znanstvenoj, a i šire, u kulturološkoj.

Premda *Polemika* u podnaslovu ima poblizu oznaku »časopis za znanstvene i kulturne probleme« iz objavljenih tekstova, zatim po Mužinićevom studiju i preokupacijama, može se zaključiti da je profil časopisa zapravo imao *filozofijske aspiracije*. Termin oznake »znanstvenog« područja pojavio se u karakterizaciji časopisa vjerojatno dijelom pod utjecajem stanovitih Mužinićevih osobnih sklonosti, zatim pod utjecajem povijesnih činjenica intenzivne nazočnosti nekih tada izrazito »glasnih« prirodoznanstvenih problema, kao što su teorija relativnosti i problem kauzaliteta (tj. determinizam da ili ne), no također i činjenice da je nekad uz studij filozofije bilo moguće upisivati kolegije danas zasebnog prirodoslovno-matematičkog fakulteta: višu matematiku, teorijsku fiziku, racionalnu mehaniku, astronomiju (nebesku meha-

niku), diferencijalni račun i analitičku geometriju, račun vektora itd. Ove konstatacije nemaju formu nagađanja, nego ih dokumentiraju sačuvani Mužinićevi studentski indeksi. (Vidjeti napomene u životopisu objavljenom kao dodatak ovom razmatranju.) Navlastitu snagu sugestivnih argumenata imaju kolegiji koje upisuje školske 1933–1934. i dalje. Osim toga, ima indicija kako je u nekim aspektima mladi Mužinić bio sklon ili možda nehotice »impregni-ran« pozitivističkim (neopozitivističkim) tendencijama, premda po načinu mišljenja, filozofijskom školovanju i vlastitim nazorima nije pripadao toj orijentaciji.

Kako je već naprijed rečeno, čini se da je *prvi filozofijski relevantan tekst* Mužinić objavio u poznatom časopisu *Nova Evropa* (tiskan miješano ćirilicom i latinicom) što je godinama uporno izlazio s prilično problematičnom (!?) orijentacijom u redakciji Milana Ćurčina. Mužinić se, naime, »u novembru 1932« (broj 11, str. 535–537) (godine 1933?) javio tekstom pod naslovom *Dijalektički materijalizam i vreme* koji je bio kritički osvrt na tadašnju plimu »filozofijske«, a zapravo ideologijske i propagandne, uglavnom popularne literarne marksističko-materijalističke (komunističke i socijaldemokratske) provenijencije u rasponu od dogmatskog diamata, tj. dijalektičkog (i historijskog) materijalizma do materijalistički odnosno barem protuidealistički materijalizmu (monizmu!) sklonim stanovitim oblicima neopozitivizma. Kratki članak Mužinićev pomalo ironično tvrdi kako se učenje pristaša *diamata* (= dijalektičkog materijalizma), suprotno njihovom mnijenju, ne zasniva na znanosti (na znanostima!), primarno prirodoznanstvenim, no ni na socio-loško-povijesnim spoznajama, nego na pukim uvjerenjima: doslovce – vjeri. On će čak sarkastično napisati kako je »dijalektički materijalizam pun, krcat misterijima kojih u njemu ima više nego, recimo u katoličkoj religiji«. Zato se Mužinić, kako sam rezimira svoj članak, bio kritički pozabavio sa slijedeća tri diamat-misterija: »1. određivanje suprotnosti (teza-antiteza, op. Z. P.); 2. uvodjenje sinteze u dijalektičku formulu i 3. neobaziranje na vremenske razlike«.

Na Mužinićev članak promptno su reagirala čak tri poznata časopisa lijeve orijentacije: *Kultura*, *Književnik* i *Savremena stvarnost*. U polemiku su se uključili Galogaža, S. P. Bosanac te ni manje ni više nego August Cesarec, no također i neki »Brandler« (kojeg Mužinić piše pod navodnicima, vjerojatno znajući tko se krije pod pseudonimom). Kako su polemički osvrtni na Mužinićev tekst očito bili oštri, Mužinić je odgovorio s neprikrivenom ironijom ustrajući u tvrdnji da je tročlana hegelijanska dijalektika (teza-antiteza-sinteza) primjerena idealizmu jer su ideje po svojoj biti bezvremene i ne moraju nužno voditi računa o realnom vremenu kao dijalektički materijalizam, koji bi se morao odreći te metode. Dijalektičare materijalizma Mužinićevi odgovori pokazuju kao dogmatičare. Članak je izašao pod naslovom *Kultura u*

opasnosti? Odgovor kritičarima, Nova Evropa, br. 3, str. 140-144, 1934. Sam naslov je ironičan jer je polemika započela časopisom *Kultura*, po čijem se tekstu već puki kritički ili negativan odnos prema određenim shvaćanjima diamatovaca smatrao »kulturnim skandalom«. U tom kontekstu – i kompleksu – tema i problema vjerojatno valja vidjeti jedan od prvih (možda središnjih?) impulsa za glavni domet Mužinićevih preokupacija: filozofijsko tematiziranje kulture.

Pobijajući svoje kritičare Mužinić je ipak vrlo tvrdo zaključio svoju repliku: »Sve tri 'kritike' moga članka ipak su me uspjele u jednome uvjeriti: da naši 'dijalektičari' nemaju jakih mislilaca, odnosno da je duhovni kapacitet naših dijalektičko-materijalističkih teoretičara malen. Ta konstatacija nije mi draga: naprotiv baca me u brigu. Ako će se i u buduće javljati ovakvi 'odgovori' to će mi biti još žao da sam se i upustio u polemiku sa tako slabim protivnicima. Jer oni prema svemu ovome što sam iznio zaslužuju više samilost nego prekor« (str. 144).

Bez obzira na problematsku prosudbu polemike ona je i sadržajno i historografski od interesa. Teoretski je to kompleks koji korespondira časopisu *Polemika*, no podjednako i kasnijem članku za *Obzor*. Budući da su inicijalni datumi (odnosno godine) polemike zasada ponešto nesigurni, ostaje otvoreno naprijed nabačeno pitanje historiografije: je li polemika u *Novoj Evropi* bila poticaj pokretanju časopisa *Polemika* ili obratno. Ali to će se razriješiti faktografskim istraživanjem. Međutim, zasad ostaje činjenica da je Ivan Krtačić u *Našim temama* 1983. te polemičke duele nazvao provokacijom.

Programatsku podlogu, intencije i eksplicitnije zauzimanje vlastitih pozicija Mužinić u časopisu *Polemika* nije proklamirao tiskom. Nikakvom proklamacijom, bez manifesta ili razrade smjernica na početku prvog broja. Ograničio se na kratku bilješku objavljenu na uvodnome mjestu. Citiramo:

»Naš list ne će zazirati od polemičkog raspravljanja. Što više, naše će nastojanje upravo biti, da u samom listu objelodanjujemo o istom problemu članke raznih autora makar i oprečnih mišljenja. Rješavanje problema u polemičkom obliku bit će nam jamstvo za aktuelnost istih problema. Držimo da će takav način raspravljanja više privući pažnju naših čitatelja izvjesnim pitanjima, a ujedno da će upravo čitateljima biti od koristi, da sa više strana upoznaju razne probleme, o kojima će moći tada sami stvoriti sud.«

U samoj publikaciji nema iskaza o tome je li *Polemika* bila pokrenuta od neke konkretne grupe mladih ambicioznih ljudi te je li Mužinićeva inicijativa imala neku ideološku ili financijsku podršku. Čini se, naime, da su takve kombinacije (barem zasad) samo pitanja bez odgovora. Okolnost da je izišao samo prvi – jedan jedini – broj časopisa sugerira zaključak da Mužinić nije imao nekog mecena ili, kako se u novije vrijeme uobičajilo govoriti, sponzora,

pa bez materijalne podrške naprosto izlaženje takve periodičke publikacije nije bilo moguće. Procjena o »provokaciji« također je donekle dubiozna, jer da je Netko čvršće »stajao iza«, sigurno *Polemika* ne bi prestala izlaziti. Ali naslov časopisa, i pored programske nedefiniranosti, dobro je pogodilo duh svoga vremena, naelektriziranu atmosferu i svjetonazorne tenzije 20-ih i 30-ih godina neposredno prije drugog svjetskog rata.

Tekstove objavljene u prvom i jedinom broju časopisa *Polemika* od prvog do zadnjega napisao je sam Aleksandar Mužinić, bilo da ih je potpisao svojim punim imenom i prezimenom bilo pseudonimom Š. Malnar, P. Galac odnosno samo inicijalima K. A. (popis objavljenih članaka vidjeti u bibliografiji koju je sastavila Mužinićeva kći gđa Elica Mužinić; objavljen kao dodatak ovom prikazu). Sadržaj tih članaka daje bez teškoća »dešifrirati« pozicije koje korespondiraju, kako je rečeno, sadržajno i tematski polemici u časopisu *Nova Evropa*.

Interpretaciju stanovitog izvornog »filozofijskog shvaćanja svijeta« reprezentira možda najviše članak pod naslovom *Slučaj* u kojem je riječ o misaonim varijacijama povodom poznate knjige Emila Borela što ju je pod (istim) navedenim naslovom u prijevodu objavilo Hrvatsko prirodoslovno društvo (Zagreb, 1920. godine). Mužinić kao da se namjerno priklanja pomalo bizarnoj formulaciji: »Matematsko proučavanje 'slučaja' u teoriji vjerojatnosti toliko je daleko, da se već može govoriti o 'pravome' metafizičkom principu: principu slučaja... (koji oblikuje sistem)«; »metafizički sistem koji bi po prilici glasio u najlakoničnijem obliku: Sve je slučaj« (časopis *Polemika*, str. 6 i 7).

Svoju mladenačku sklonost da filozofijske probleme ilustrira i rješava na području znanosti pokazuje Mužinić prizivom na konkretne primjere: na Brownovu teoriju molekularnog gibanja, Einsteinovu teoriju relativiteta i Max Planckovu kvantnu teoriju zajedno s problemom determinizma. Itd. S kraja 20. stoljeća valja podsjetiti na to kako su navedene teme bile tako reći najaktuelniji znanstveno-filozofijski modni »hitovi« prve polovice 20. stoljeća. No da je Mužinićev pristup takvoj tematici osim znanstvene analitike bio i filozofijski, najbolje govori njegova objecka kojom u kritičkim zamjerkama nedostatku znanstvenog ranga nekim domaćim autorima daje definiciju digniteta znanosti: »Sustavnost spoznaja čini znanost znanošću« (*Polemika*, str. 14).

Filozofijsko-znanstvenu angažiranost Mužinićevu nije teško razabrati upravo na nekoliko članaka objavljenih u časopisu *Polemika*. Među prvima ovamo ide tekst pod naslovom *Jasnoća dijalektičkog materijalizma*. Dijalektički materijalizam se, upozorava Mužinić, rado naziva i historijski materijalizam. Zbog toga Mužinić na temelju »analize« Hegelove tročlane dijalektike kao metode nastoji pokazati kako tim putem dijalektički i historijski materijalizam ne može protumačiti povijest niti objasniti »logiku« povijesnih zbivanja. Nadalje, pod polemičkim naslovom *Dokument nemoći* Mužinić se latio

kritičkog prikaza poznatog *Almanaha suvremenih problema* u izdanju zagrebačkog kluba »Astra« (lat. zvijezda) s osobitim osvrtom na članke Mladena Hegedušića i navlastito članak Zvonimira Richtmanna *Kriza determinizma u današnjoj fizici* oko kojega je – i mimo Mužinića – u Hrvatskoj bilo bučnih rasprava. Za Richtmannov će tekst Mužinić, naime, reći da »koliko god iznosi neke znanstvene podatke i objektivno i ispravno, pisan je ipak konfuzno« (str. 11) tako da »vrvi nelogičnostima i krivim pojmovima« (str. 15) pri čemu je možda najteži prigovor Zvonimiru Richtmannu da nije razumio Maxa Plancka u njegovu izlaganju *Der Kausalbegriff in der Physik*. Generalno: Mužinićev zaključak povodom kako Richtmannovog članka tako i *Almanaha suvremenih problema* uopće sastoji se u prigovoru da je nepotrebno i neplodno nasilno sve probleme, i prirodoznanstvene i povijesne, natezati na simplificirane kalupe filozofije dijalektičkog materijalizma budući da pretenzije takvih pokušaja nisu drugo doli – dokument nemoći.

U polemičnom tonu kao *Dokument nemoći* pisan je i prikaz knjige *Nauka, život i tehnika* (autori su Ivan Brichta i Rikard Podhorski 1933) za koju Mužinić piše pod naslovom *Knjiga za naivne*: »Čitavo 'dijalektičko' pa i 'historijsko materijalističko' natezanje znanosti, njenih problema i rezultata ispalo je (u navedenoj knjizi) tako smiješno za ozbiljnog čitaoca, da će knjigu sigurno nakon desetak stranica odbaciti. Potpisani je samo na silu, u nastojanju da napiše kritiku, pročitao knjigu do kraja«, jer nikakva »'ozbiljnost' i 'naučnost' nije spasila ni ovu knjigu: bluff je ostao bluff« (*Polemika*, 1933, str. 20.)

Sumativno razmatranje svih tekstova pokazuje: časopis je *Polemika* impregniran zauzimanjem vrlo kritičkog, da, upravo polemičkog stajališta protiv filozofije dijalektičkog materijalizma, navlastito kad se on želi osnažiti »argumentima« iz moderne znanosti. Tako se dogodilo da je Mužinić ujedno polemizirao i s pozicijama, koje bez obzira na to jesu li bile ideološki »obojene«, jesu li bliže ili dalje dijalektičkom i historijskome materijalizmu, imaju karakter neopozitivizma. U konfrontaciji s aspektima neopozitivizma dobro dolazi Mužiniću njegova sklonost spram čisto znanstvenih problema u kojima se solidno snalazi pokazujući izvrsno poznavanje predmeta, dokazavši to, primjerice, na nekoliko mjesta interpretirajući teze i teorije što ih je postavio Max Planck. Međutim, time se tu i tamo i sam približava neopozitivizmu.

Što se pak tiče filozofijskog ranga, mahom nevelikih tekstova u časopisu *Polemika*, pri ocjeni valja biti donekle suzdržan, jer se mjestimice ipak dobiva dojam kao da je riječ više o seminarskim debatama i studentskim raspravama nego o zreom filozofijskom promišljanju. Dokaz tomu je pomalo brzopleta, lakomislena i površna kritika tročlane (Hegelove) dijalektike kojom se služio dijalektički materijalizam (teza-antiteza-sinteza) što je plauzibilno iz uvodnog teksta, a posebice u bilješci (fusnoti) o Hegelu na trećoj stranici časopisa. Za takve je zahvate Mužinić u tom trenutku očito bio premlad ili bolje rečeno fi-

lozofijski još nezreo. Valja, međutim, istaknuti: najprije je bio, kako to dokumentiraju njegovi indeksi, slušač Ekonomske-komercijalne visoke škole u Zagrebu (upisan 26. IX. 1927; tu je slušao ekonomsku geografiju kod Filipa Lukasa i enciklopediju prava kod dr. Sladovića) te je zatim 8. ožujka 1930. upisao »pravnički fakultet«, a tek u zimskom semestru 1931. i 1932. upisuje filozofiju (gdje sluša Alberta Bazalu, Pavla Vuk-Pavlovića, Stjepana Matičevića, Ramira Bujasa, Milana Šenou i Artura Gavazzija).

Činjenica da je u vrijeme pokretanja časopisa *Polemika* bio još student i vrlo mlad ne može opravdati Mužinića što nije s *Polemikom* uspio ni u izdavačkom ni u publicističkom ni u filozofijskom smislu. Antun Branko Šimić bio je još gimnazijalac kada je objavio nekoliko brojeva svoje znamenite *Vijavice*, koja je, premda je i u njoj bilo elemenata nezrelosti, nezaobilazna za povijest hrvatske književnosti. Premda postoji bitna razlika između dozrijevanja na području poezije i filozofije, to ni mladost nije argument ni za što; isprikom samo pod određenim okolnostima i donekle. Ako je veliko dopustivo uspoređivati s malim, onda valja podsjetiti kako je Schellingu bilo tek 20 godina kad je počeo s objavljivanjem relevantnih tekstova da bi 1800. u svojoj dvadeset petoj godini života napisao, tj. objavio *Sistem transcendentalnog idealizma*. Međutim, neće biti postavljen baš nikakav novi historiografsko-biografski problem pitanjem što bi ostalo od filozofijskog Kanta da je umro u Mužinićevim godinama!? Što bi ostalo od Krleže da je ustrijeljen u životnoj dobi Ive Kozarčanina ili Frana Galovića? Usporedbe ove vrsti nisu same po sebi argument mogućim nagađanjima, nego sugeriraju razboritost u prosudbi: vrijednosnoj, biografskoj i historiografskoj. Naravno, i u procjeni talenta.

Značenje i vrijednost Mužinićeva pokušaja pokretanja časopisa *Polemika*, barem koliko je moguće reći zasada, nije toliko u tekstovima koliko u samoj činjenici ozbiljenja pokušaja pokretanja periodične publikacije takvog tipa. Upravo u vrijeme kada su polemike u Hrvatskoj bujale na svim područjima! Historiografsko značenje podatka o pokretanju časopisa *Polemika* ne umanjuje okolnost što je izišao samo prvi, dakle jedan jedini broj. Bazala je, primjerice, sjajno uspio s osnivanjem pučkog sveučilišta, no njegova *Revija za filozofiju* (1927), zasigurno na mnogo višoj razini od Mužinićeve *Polemike*, zapravo potpuno na europskoj razini, također je izišla samo u jednom broju, prvom i posljednjem... Kako *Hrvatska straža* (ona Mahnićeva, pokrenuta 1903) kao kulturološko-filozofijsko-teološki časopis izlazi niz godina, časopis, koji je donio hrvatskoj kulturi nesumnjivo neke koristi no i velike nevolje, objašnjivo je mnogo teže no što se čini na prvi pogled. Protumačivo samo dijelom, doduše ne baš zanemarivim, iz oslonca na Katoličku crkvu kao instituciju, premda ni to vjerojatno nije posve adekvatnim obrazloženjem.

Časopis *Polemika* na stanovit način iskazuje još neformuliranu Mužinićevu filozofijsku poziciju dokazujući upornim demonstriranjem neodrživosti

poštariina plaćena u gotovom

polemika

časopis
za znanstvene
i kulturne
probleme

1933 sv. 1

uredništvo i uprava: zagreb, palmotičeva ulica 3/III
telefon br. 75-87

cijena din 6.-

dijalektičkog materijalizma samo drugačije vlastito filozofijsko stajalište. Članci u *Polemici* potvrdno korespondiraju s objavljenim tekstovima u *Novoj Evropi* (Zagreb, 1932, broj 11 i 1933, broj 3), a isto usmjerenje pokazuje odnosno potvrđuje (!) i dokazuje članak pod naslovom *Dijalektički materijalizam* u dnevniku *Obzor* (Zagreb, 22. siječnja 1934) pisan *Povodom knjige A. Talheimer: Uvod u dijalektički materijalizam*, gdje Mužinić nastoji demonstrirati konfuznost Teilheimerovih izlaganja ocjenjujući ih kao »zbirku svih mogućih i nemogućih stavova, neopravdanih i suprotnih tvrdnji« odnosno nelogičnosti, po kojima se dijalektički materijalizam naučava i širi premda u svojoj biti »uopće ne apelira na razum« nakon čega Mužinić ponovno zaključuje tekst sarkastičnom lakonskom konstatacijom »Dijalektički materijalizam je konfesija«. (Ekstenzivnija verzija kritičke analize Talheimerove knjige sačuvana je u Mužinićevoj rukopisnoj ostavštini.)

3. Knjiga »Civilizacija, kultura i obrazovanje«

Filozofijski relevantnim i vrijednim djelom nedvojbeno valja smatrati knjigu Aleksandra Mužinića koju je također 1937. objavio u vlastitoj nakladi pod naslovom *Civilizacija, kultura i obrazovanje*. Knjiga tu i tamo također ima polemičkih tonova, no u biti to je temperamentno, angažirano, samostalno rješavanje definiranog filozofijskog problema kulture i civilizacije. Knjiga je očito nastala pod dojmom Mužinićeva filozofijskog studija i na tragu je teza profesorâ što ih je slušao na zagrebačkom Sveučilištu, a mirno se može reći s vidljivim neposrednim utjecajem Vuk-Pavlovića (kojega u nekoliko navrata citira); donekle još A. Bazale i S. Matičevića; pa i mlađeg (gotovo generacijskoga kolege) Vladimira Filipovića. Time se Mužinić zapravo nadovezuje na impulse koji u filozofijsko-aksiološkom i pedagoškom smjeru potječu od Arnolda, te time pripada uz neke druge autore, mogli bismo reći, prilično *izdiferenciranoj struji* jedne (dosad diferentno još nenominirane), *zagrebačke filozofske škole*, autorima koji su se uspjeli profilirati kao izvorne i zanimljive filozofijske individualnosti makar poneki i s nedovršenim filozofijskim opusima.

Mužinićeva knjiga *Civilizacija, kultura i obrazovanje* neosporno pripada nezaobilaznim djelima novije povijesti hrvatske filozofije. Ona nizom svojih pronicavih teza predstavlja u europskim razmjerima respektabilne spoznaje, s otkrivanjem i formuliranjem epohalnih tema i rješanja problema u sklopu europskih misaonih napora i premisa modernog doba. Knjiga ima taj karakter unatoč pristupnoj napomeni da je namijenjena »široj čitalačkoj publici«. Zato je unaprijed korisno upozoriti na to kako se Mužinićeva knjiga pojavljuje u povijesnom razdoblju kad se u engleskom ili točnije angloameričkom intelektualnom horizontu još ni u mediju jezika (navlastito engleskoga) nije

iskristalizirala distinkcija između riječi (pojmova) *civilisation* i *culture* (civilizacija i kultura); valja upozoriti da se Mužinićeva knjiga pojavila prije nego je na hrvatski jezik prevedeno Huizingino djelo *U sjeni sutrašnjice* sa zanimljivim, filozofijski vrijednim i kulturološki korisnim predgovorom Drage Čepulića, da se pojavila samo nešto kasnije nakon što je u 'Hrvatskoj reviji' Julije Makanec referirao Jaspersovu dijagnozu vremena *Die geistige Situation der Zeit* iz 1931, a prije nego što je Vladimir Filipović napravio svoj poznati izbor europskih eseja pod naslovom *Čovjek i tehnika*. Napokon, u europskom je kontekstu Mužinićeva knjiga ugledala svjetlo dana prije no što je Heidegger objavio svoja najrelevantnija predavanja u kojima je tematizirao umjetnost (uvjetno »nehajdegerovski« rečeno kulturu) i tehniku (civilizaciju). Viđena kroz tu prizmu knjiga *Civilizacija, kultura i obrazovanje* Aleksandra Mužinića u hrvatskoj filozofskoj historiografiji, no i u živoj filozofijskoj misli, neopravdano je zapostavljena i prešućena. Mnoge bi spoznaje kao i »troma« i »usporena« ili »suzdržana« filozofijska kretanja poslije drugog svjetskog rata u Hrvatskoj bila razumljivija i u mnogome, s druge strane, olakšana da se nije sustavno prešućivala Mužinićeva knjiga. Iznimka je iz osobnog iskustva pisca ovih redaka u tome bio jedino Vladimir Filipović. Prešućivanje odnosno izostavljanje te dimenzije ostavlja i stvara praznine s insuficijencijama u naknadnom reflektiranju Bože Kovačevića, Mislava Kukoča, nu i drugih autora u Hrvatskoj druge pol. 20. stoljeća prije i poslije njih.

Mužinićeva razmatranja o problemima kulture i civilizacije, aplikativna primarno na moderno doba, no i općenitim važenjem za povijest kulture i civilizacije načelno, čitaju se i nakon više od pola stoljeća sa zanimanjem, atraktivna podjednako s obzirom na aktualnost problema, no i s obzirom na osebujan stil eksplikacije i način provedbe misli. Jednostavnost i sugestivnost iskaza ni u čemu ne krnji misaonu dimenziju. Naprotiv, izlaganje je formalnom doradošću dobilo na pregnantnosti. Na jasnoći. Postoji bitna stilsko-eksplikativna formalna razlika između glavnog teksta i popratnih opširnih dodataka u bilješkama. Efektnost i efikasnost kao oznake idu pri tome u korist glavnog teksta, premda su poneke od bilježaka male samostalne sadržajne cjeline, glose i eseji, ali formulirane drugim načinom, ponegdje čak i drugim temama i namjenama. Glavni tekst konsekventno je i koherentno izveden kao cjelina, pa bez pretenzija donošenja definitivne ocjene Mužinićevog djela napomenimo samo kako je šteta što rasprava u formalnom pogledu pri kraju gubi ponešto na intenzitetu i efektnosti s tim da – ne degradirajući cjelinu i navlastito doradošću prvog i središnjeg dijela – izostaje (za dionicu odgoja i obrazovanja) isto takva provedbena konsistentnost i završna pointa.

U sadržajno-problemskom aspektu, iako Mužinićeva rasprava neodvojivo tematizira obrazovanje i odgoj pod utjecajem poznatog Vuk-Pavlovićevog djela s tog područja te u osloncu na misaone pretpostavke u filozofiji Vuka-

Pavlovića (što je Mužinić sam rekao eksplicitno) te isto tako evidentno pod dojmom nekih relevantnih autora i djela europske filozofije prve polovice 20. stoljeća, u Mužinićevoj knjizi nije riječ o pedagozijskoj preokupaciji niti o nekom referiranju s tog i srodnih područja, nije riječ ni o eklekticismu, nego baš o osobnoj intenzivnoj zaokupljenosti distinktivnim filozofijskim pronicanjem bitne povijesno-zbiljske sudbonosno-epohalne razlike između sfera kulture i civilizacije što ju je zaoštrilo upravo moderno doba. Osobna izvorna zaokupljenost nosi vrline oštroumnosti, nu baš zato istodobno traži razboritu kritičnost pred radikaliziranjem nekih odgovora.

Za primjereno eksponiranje problema razrađeno s produblivanjem i potrebnim varijacijama kroz cijelu Mužinićevu knjigu, a s istovremenim demonstriranjem osebnog stila, dostaje citirati sam početak Mužinićeva izlaganja. Evo uvodnog teksta!

»C i v i l i z a c i j a je duševnošću prožeta stvarnost; k u l t u r a je duševna duhovnost. Civilizacija je: protuavionski top. Kultura je: pravednost. Ono što predstavlja civilizaciju, to se može vidjeti, opipati, možda i pojesti; time se ljudi praktično služe i koriste. Ono što predstavlja kulturu, samo se naslućuje, osjeća ili proživljuje; opipati to, ili poslužiti se time nije moguće.

Civilizacija je: gumena kabanica, Nivea-krema i ruž za usne. Kultura je: iskrenost, obazrivost i otmjenost. Civilizacija je vanjština – kultura je unutrašnjost.

Još jedan primjer za razlikovanje: Civilizacija je oranje gvozdenim plugom, fabrikacija aspirina, instrumenti i kirurška operacija. Kultura je težnja za istinom, znanost i ljubav prema bližnjemu. Civilizacija služi tjelesnom životu čovjeka. Kultura nije u službi ničeg tjelesnog. Kultura je u službi duhovnog svijeta.

Definicije mogu dakle biti i ovakove:

Civilizacija je inteligentno iskorišćavanje prirode za životne ljudske potrebe. Ili: civilizacija je prirodno iskorišćavanje prirode za prirodu. Ukratko: civilizacija je aktivno osvajanje prirode. Kultura je ostvarivanje nazočnosti duhovnih vrednota. To znači: dovođenje vrednota iz sfere duha u dušu i primjenjivanje duhovnih vrednota u duševnom životu. Ukratko: kultura je duševno usvajanje duha.«

Iz samog početka posve je razaberivo Mužinićevo insistiranje na razlici, usporedbi, no i kontrapostiranju kulture i civilizacije. Vrlo je jasno kako Mužinićevo gledište, ukoliko se želi barem najopćenitije kvalificirati njegova pozicija, ima kao podlogu stanovitu vrst filozofijskog idealizma. U Mužinićevoj raspravi ta pretpostavka nije izričito eksplicirana, no nije, osim neposrednog oslonca na misaone horizonte Vuk-Pavlovića, teško identificirati kojem je filozofijskom strujanju 20. stoljeća najbliža. Razaberivost je nazočna u

punoj mjeri ako se ima na umu kako je Mužiniću kultura trajno aktualiziranje, oživljavanje, doživljavanje i proživljavanje duhovnih vrednota. Filozofijsko usmjerenje i gotovo prepoznatljivost autorâ i uzorâ možda je najveća u izlaganju vrijednosnih područja i njihova stupnjevanja (Rangordnung). Prvi je i najniži stupanj, no zato ujedno temeljan i najopćenitiji stupanj etičkih vrijednosti; drugi estetskih, treći spoznajnih i četvrti religioznih – što se čovjeku kao slobodnom biću postavljaju kao njegovi ciljevi, zapravo ideali dobrote, ljepote, istine i svetosti (vidjeti u Mužinićevoj knjizi str. 27 i 28, te uz tu tematiku pripadnu bilješku 17 na str. 96 i 97). (Posve slobodne i neobvezne asocijacije: Max Scheler i Nicolai Hartmann.)

Kultura je vezana uz (duhovne) vrednote, civilizacija samo uz materijalne i materijalna dobra. Civilizaciji pripada obrazovanje, specijalizacija, tehnika; u civilizaciji je riječ tek o intelektualnoj sferi, dok kultura afirmira odgoj obuhvaćajući uz intelektualnu, cjelokupnu ljudsku egzistencijalno-doživljajnu sferu zajedno s emocionalnom, čuvstvenom, volitivnom, voljnom sferom, dakle zaokupljena je čovjekom kao cjelinom, uključivši preko duševnosti duhovnost i sklop svih vrijednosnih područja i stupnjeva: osim intelektualnog, integrira također etičko, estetičko i religiozno.

Konsekventno iz toga slijedi razlikovanje kulturnih i civilizacijskih dobara, tj. objektiviranih, materijaliziranih civilizacijskih i kulturnih akata. »Civilizacija se ne samo bivstveno razlikuje od kulture već i od kulturnih dobara.« (str. 10). Civilizacija je zapravo čovjekovo intelektualno i nasilno svladavanje (materijalne) prirode radi afirmacije vlastitog opstanka, egzistencije, pa obuhvaća dva temeljna područja: tehniku i politiku. Međutim, civilizacija i kultura nisu međusobno korespondentne, još manje upravo proporcionalne ili međusobno determinirane. Da bi se to jasnije shvatilo, Mužinić kaže: »Civilizacija je u službi biološkog života. A kako bez biološkog života nema kulture, to se pričinja da je civilizacija i u službi kulturnog života«, što je zapravo samo »pričin« (str. 29). Zato Mužinić povlači konsekvenciju.

»Civilizacija, jednom stvorena, traje sama. Traje barem tako dugo, dok i stvari uz koje je civilizacija vezana: most, kuća, vodovod itd. kao tehnička dobra; ili pojedina zvanja: vojska, država kao političko dobro. Kultura se obratno mora svakog trenutka stvarati i obnavljati – inače je nema. Doduše se kultura može 'taložiti' u stvarna kulturna dobra. No kulturna dobra ne jamče i za opstojnost kulture; nego, da bi kultura zaista postojala, potrebno je iz kulturnih dobara 'izvući' onu taloženu kulturu i proživljavati je...« (str. 9).

Civilizacija, navlastito moderna, favorizira tehniku. Ljudi su, pa čak i mnogi mislioci, »zaslijepjeni momentanim razvitkom tehnike, pa od sveg ljudskog djelovanja smatraju najvrijednijim tehničko djelovanje... u svojoj kratkovidnosti... možda misle da se tehničkim pronalascima i tehničkim radom čovjek navodno najviše odvađa od ostalih životinja i da se tehnikom

uzdiže nad prirodu, jer da tehnikom svladava i najveće prirodne zapreke (tako) da pomoću tehnike čovjek postaje gospodarom prirode...« Međutim, stvari stoje baš suprotno, kaže Mužinić: »od svega ljudskog djelovanja upravo je tehnika najbliža prirodi i prirodnom (životinjskom) djelovanju... Tehnikom se čovjek ne uzdiže nad prirodu, već se naprotiv iskazuje kao pravo prirodno biće. Tehnikom čovjek afirmira svoje prirodno bivstvo. Tehnika je zapravo u službi prirode...« (p. 77).

Mužinićeva misao tu se očito razilazi s mnogim uobičajenim tezama, no premda ostavlja otvorenim što i kako treba razumijevati kao prirodu (je li u tome Mužinićevo shvaćanje uopće održivo?), uspješno ukazuje na modernu fascinaciju tehnikom i dominaciju tehnike, zaključujući: »tehnika i politika spadaju u civilizaciono djelovanje, a ne kulturno...« jer »samo kulturnim (etičkim, estetskim, spoznajnim i religioznim) djelovanjem čovjek se razlikuje od životinje i iskazuje kao pravi Čovjek« (str. 77).

Moderna civilizacija koja je zapravo tehnička civilizacija treba za svoj fascinantni razvitak, progres i tekovine – znanost, spoznaju, razvijenu intelektualnu aktivnost, pa stoga od svih vrednota izolirano afirmira samo intelektualno-spoznajne: otud precjenjivanje nekih navlastito matematičkih znanosti spram duhovnoznanstvenih područja. I u ovom aspektu treba vidjeti zašto su za razliku od odgoja u kulturnoj sferi civilizacijski afirmirane samo intelektualne vrednote, a ne i ostale vrijednosne sfere i cjelina duhovnosti (duševne duhovnosti!) kao takove. Posljedica je prednost obrazovanja pred odgojem, a u obrazovanju dodatno još fenomen specijalizacije. Civilizacija ne traži kulturu, kultiviranog čovjeka, nego specijaliste. Zato se Mužinić kritički odnosi spram fenomena »podioibe rada« (podjele rada) kao stečevine civilizacije deskriptivno diagnosticirajući moderno doba. »Život nekoć prilično cjelovit, sada se rascjepkao na nebrojene struke. Na svakom se i neznatnom području traže stručnjaci – specijalisti« (str. 55). Zanimljivo kako je cilj obrazovanja primjerice u srednjem vijeku bio usidren u religioznom životu, »a religijska je funkcija, barem unutar kršćanstva, (bila) sveobuhvatno univerzalna« pa se »specijalisti ne cijene. U cijeni su svestrani ljudi« (str. 54).

Moderni svijet u zanemarivanju ostalih vrednota nasuprot jednom aspektu spoznajnih kroz nuždu specijalizacije pada u krizu i dezorijentaciju. Zašto? Zato što je »cilj današnjeg obrazovanja – amorfan! Amorfan, jer specijalizacija kao vrhovno današnje mjerilo obrazovanja, ne podaje određeni neki smjer. Danas nema neke izrazite jedne ideje ili nekog duhovnog (pa prema tome stalnog) vrijednosnog područja prema kojem bi obrazovanje bilo upravljeno. Ekonomske vrednote s 'korišću' na čelu kao neduhovne ujedno su i 'liberalne', pa ne mogu podati stalan smjer. Ljestvica vrednota u današnjem društvu nije utvrđena, nije ni jasna ni skladna, već se nad kaosom vrednota uzdižu jedino ekonomske vrednote« (str. 55). Mužinićeve analize, kako je

vidljivo iz upravo rečenoga, respektabilna su kvalifikacija koja ni svršetkom dvadesetog stoljeća nije prestala važiti kao mučna konstatacija: kaos vrednota. Epohalna oznaka modernog doba: »kaos vrednota«! uz objektivnu: »Bez kulture bi civilizacija mogla opstati i razvijati se... Stoga se može reći: kada bi preko noći nestalo kulture (točnije: svela se na minimum), ipak bi današnja civilizacija ostala neokrnjena. Ostale bi tvornice, parobrodi, kuće i telefoni...« (str. 19).

Ukoliko bismo nomenklaturu inventara civilizacijskih tekovina tek malo dopunili pa kazali kako civilizacija opstoji bez kulture i u svojim najvišim, najoptimalnijim formama, s tim da će ostati 'neokrnjena' bez nje zajedno sa svojim automobilima, satelitima, televizijom, *computerima* i raketama, tada će Mužinićeve analize vrijediti podjednako također kako početkom tako i svršetkom dvadesetog stoljeća, na pomolu trećeg milenija poslije Krista.

Upravo zato, zbog aktualiteta tematike u postavljanju problema te mnogim uvidima koji su danas opća mjesta modernog mišljenja moderne kulture i civilizacije, ne može se, a niti smije, uzeti olako zanemarivanje i prešućivanje Mužinićeve knjige *Civilizacija, kultura i obrazovanje*. Riječ je o zreлом filozofijskom tekstu osebnog literarnog izraza koji valja integrirati u hrvatsku filozofijsku historiografiju, aktivno i sadržajno oživjeti za naše i nadolazeće doba uočene probleme. Iz hrvatske perspektive dostatno je primjerice napraviti usporedbu Mužinićevih analiza fenomena specijalizacije u moderno doba s filozofijskim esejem H. G. Gadamera *Granice eksperta* (vidjeti hrvatski prijevod *Nasljeđe Europe*, 1997. prema njemačkom izvorniku *Das Erbe Europas*, 1989), pa da se uoči aktualitet i relevancija korelativnosti.

Upozorenja na vrijednost Mužinićeva djela – što ga je on objavio kad mu je bilo dvadeset osam godina! – ne znači da su sve njegove teze naprosto prihvatljive, da važe kao postulati za suglasnost i odobravanje. Ističući potrebu pozitivnog pristupa Mužinićevu spisu ne treba zaboraviti na kritičnost, pa suvremenog i budućeg čitatelja treba upozoriti na to kako je Mužinić u nekim svojim nerijetko efektinim (a možda i za ljubav efekta) izvodima – preradikaln. Izvodi tada postaju sporni. Spornim je tako njegov izvod o »kulturnim dobrima« kada Mužinić u ime vezivanja kulture uz duhovne vrijednosti i opravdane tvrdnje da »sama kulturna dobra ne jamče i za opstojnost kulture«, da ne garantiraju živu nazočnost kulture, zaključuje kako »kulturna dobra« zapravo pripadaju sferi civilizacije! Mužinić, naime, nema pravo tvrdnjom da su kulturna dobra samo *vanjski znak* kulture i utoliko po kulturu irelevantna. Osim što je sama formulacija kako su »kulturna dobra« dio civilizacije *contradictio in adjecto*, teza u biti nema održivosti argumenta: po svom je smislu, gotovo bismo rekli zastrašujuća, opasno prijeteća, obmanjujuća zabluda. Propadanje ili uništavanje kulturnih dobara ne znači još propadanje ili uništivost pripadne kulture, ali zato ne znači da je nestanak i uništenje kul-

turnih dobara irelevantno. Naprotiv, njihova ugroženost ili »eliminacija« itekako ugrožava kulturu. Čini se da vežući kulturu samo uz čistu duhovnost zanemarivanjem objektivnog, subjektivnog, materijalnog opstanka kulturnih dobara Mužinić plaća danak žestini polemičkog stava protiv dijalektičkog materijalizma u poricanju međusobne uvjetovanosti materijalne i duhovne sfere (»baze i nadgradnje«). Umjetnost, primjerice, koja ne bi stvarno bila ozbiljena umjetninama, dakle kulturnim dobrima kao (materijalnim) stvarima (objektivirana duhovnost) nije uopće moguća. Imaginativnost umjetnosti mora imati svoja realna i zbiljska uporišta. Umjetnost kao estetički fenomen postoji samo u osjetilnom, a njena duhovna vrijednost manifestna je samo kao produhovljena osjetilnost. Ali ne halucinantno, ne bez materijalnog temelja. Stvaralački s-tvoriti umjetninu svagda podrazumijeva umjetninu kao s-tvar. Angloamerička fraza o »fiktionalnom karakteru književnosti« pogađa samo jedno svojstvo umjetnosti. O tome pak da se uništavanjem kulturnih dobara može uništiti kultura i da s njihovim propadanjem ide u propast i ona ne treba govoriti posebno. Mužinić je svojim životom proživio samo neke od posljedica prvog svjetskog rata pa ga se ugroženost kulture u kulturnim dobrima nije morala, pa ni mogla dojmiti dublje. Doživio je drugi svjetski rat, ali ga nije proživio do kraja, nije ga ni nadživio, pa da kao neposredno životno i povijesno iskustvo vidi koliko propadanje, razaranja i uništavanje kulturnih dobara povlači za sobom propadanje, descendenciju i zamiranje kulture. Danas više ne postoji nijedan, pa ni najmanji *Veliki Meštar sviju hulja* koji ne bi znao kako se devastacijom i »uklanjanjem« kulturnih dobara zatire individualna, osobna, regionalna, pa i nacionalna kultura; zna kako je moguće ugasiti život duha i tako pospješiti gašenje i biološkog opstanka, egzistencije.

Iz okolnosti, međutim, što spram nekih teza Mužinićevih pri uspostavi tenzije između kulture i civilizacije treba biti kritičnim ne može se opravdati »zaboravljanje« i prešućivanje Mužinićeva djela i u njemu relevantno realiziranih spoznaja.

Mužinićeva knjiga o problemima odnosa kulture i civilizacije dala je u svoje vrijeme, kao što daje dodatno i u naknadnoj povijesnoj (historiografskoj!) retrospektivi, priliku da se bolje razumiju neke posve određene povijesno antitetičke situacije: primjerice problem planetarnog statusa znanosti. Aporije ideologijske i filozofijske. Kad je nakon trijumfalnog naleta znanosti tijekom 19. stoljeća njena dominacija počela poprimati vulgarne razmjere, pokušalo ju se demontirati verbalnim proklamiranjem »bankrota znanosti«. Dakako bezuspješno. Razboritiji su namjesto zanesenošću »progresom« upozoravali na fatalan raskorak idiografskih, humanističkih, povijesnih znanosti spram nomotetskih (matematičkih, prirodnoznanstvenih), ali razvitak se nastavio u istom smjeru identifikacijom tehnike i znanosti. Mužinićevim rječnikom: civilizacija je bujno cvjetala potiskujući, zapostavljajući kulturu! Sporovi

oko znanosti koji su se vodili 30-ih godina 20. stoljeća nisu bili bez reperkusija za drugu polovicu tog istog stoljeća sve do na prag trećeg milenija, idući nerijetko u ekstremlne minoriziranja ili favoriziranja.

Eho tih problema glasan je bio i u Hrvatskoj. Materijalisti, marksisti (ergo i komunisti) pozivaju »znanost« za svog krunskog svjedoka. »Na ljevici« pitanja prirodne znanosti dobila su posebnu važnost pa je Zvonimir Richtmann bio potaknut napisati članak pod naslovom *Napadaji na prirodne znanosti* (časopis *Literatura*, Zagreb, II/1932, br. 7-8). Ivan Babić je 1965. smatrao, premda je Richtmann zapravo bio u sukobu s dogmatskom linijom predstavnika dijalektičkog materijalizma, da je »članak okrenut protiv građanske katedarsko-sektaške uskogrudnosti«. U tom članku Richtmann je pisao: »Nauka ima da stupi svuda na mjesto predrasuda i praznovjerja. Nauka ima svoju kulturnu svrhu. Zar učenjaci sami sumnjaju u to kulturno značenje...« Richtmann je to izrekao uz tezu: »Fizika ne daje nazor o svijetu, nego samo sliku o svijetu, (kurziv Z. P.), pitanje nazora je područje filozofije, kaže kritičar. Mi se onda zadovoljavamo sa po mogućnosti ispravnom slikom o svijetu, a filozofski nazor koji je neovisan o fizikalnoj slici svijeta prepuštamo onima koji svoje nazore izgrađuju čitanjem HS«. (HS = *Hrvatska smotra* – op. Z. P.). Mužinić nije bio suradnik *Hrvatske smotre*, a ni knjiga *Civilizacija, kultura i odgoj* nije izvodiva iz njene lektire ili programatske orijentacije. Međutim se Mužinićevo protivljenje Richtmannu ne podudara ni s konfliktima unutar horizonta dijalektičkog materijalizma, nikako ne načinom »sukoba na ljevici«. Upravo nadomještanju kulture znanošću, identifikaciji kulture i znanosti, kakvo zastupa Richtmann, protivi se Mužinić. Učinio je to već u časopisima *Polemika* i *Nova Evropa*, a konsekvntno proveo kasnije u knjizi.

Mužinić je bio na liniji onih filozofijskih tendencija koje su se protivile degradaciji ili destrukciji svijeta protiveći se totalnoj matematizaciji, materijalizaciji, pa napokon i »biologiziranju« ljudskog svijeta i života. (Vuk-Pavlović je iscrpno već 1927. referirao o Rickertu.) Mužinić se zapravo protivio onom što se doista dogodilo (dovršilo) u 20. stoljeću: pretenziji da se tehnikacijom znanosti, pretežno upravo fizike i prirodnih znanosti uopće, prekrije sfera duhovnosti. Mužinićevim načinom izražavanja: civilizacija definitivno i potpuno, upravo totalno, dobiva primat nad i pred kulturom. A to je europska i svjetska »situacija epohe«. Podsjetimo samo kako glasovito predavnje Wernera Heisenberga ima naslov *Slika svijeta moderne fizike* (prevedena je i na hrvatski), a snažni kritički ogled o modernoj znanosti kod Heideggera nosi naslov *Doba slike svijeta*. Ukoliko te horizonte imamo na umu, onda i uz svu potrebnu kritičnost ostaje relevantnom povijesna tematizacija nekih temeljnih problema što ih eksplicira Mužinićeva knjiga. Bilo je to istinsko tematiziranje aktualne *krize kulture* zapadnoeuropskog svijeta. S punom ozbiljnošću. Radi boljeg razumijevanja povijesnog trenutka i pronica-

ALEKSANDAR MUŽINIĆ

**Civilizacija
kultura i
obrazovanje**

Z A G R E B 1 9 3 7

vosti Mužinićevog uvida nije na odmet spomenuti kako je već bilo u optjecaju predavanje tada glasovitog neotomista Jacquesa Maritaina *Religija i kultura* (1935. na hrvatski prevedena brošura), u kojem nažalost sasvim površno i zapravo neodgovorno zanemaruje distinkciju civilizacije i kulture, kao, po njegovoj tvrdnji zapravo nepotrebnoj »pedanteriji« distinkcije uglavnom nekih njemačkih (i ruskih!) profesora. Maritain čak pripisuje viši stupanj i daje prednost civilizaciji. Stoga zaista ne treba problematski zanemariti važne spoznaje Mužinićeve »provincijalne« knjige.

4. Pregled »Filozofija u Hrvata od 1918–1938«

Treći od objavljenih Mužinićevih spisa koji ne može zaobići hrvatska filozofska historiografija i po kojemu nije prihvatljivo ni dopustivo da Mužinić u hrvatskoj filozofiji odnosno povijesti kulture uopće bude »zaboravljen« ili prešućen, predstavlja njegov informativni pregled hrvatske filozofske aktivnosti jednog relativno kratkog, ali Mužiniću praktično suvremenog povijesnog intervala od svega dva desetljeća. Taj pregled barem je za proučavatelje hrvatske filozofije više-manje poznat, premda ne i svestranije, cjelovitije ocijenjen odnosno interpretativno-kritički osvjetljen. Ukratko, za razliku od Mužinićeva pokušaja pokretanja časopisa *Polemika* i vlastitog izdanja knjige *Civilizacija, kultura i obrazovanje* o kojima se jedva nešto zna, ovdje u međunaslovu navedeni tekst iz historiografije hrvatske filozofije ipak nije nepoznat, pa ga zasad možda i nije potrebno posebno prikazivati. Objavljen kao članak u javnost dopire i kao posebna proširana publikacija, separat, koji nije takova rijetkost kao što je Krstićev ili Harapinov. Međutim, očito su manje poznate ili su zapravo nepoznate okolnosti nastanka tog važnog pregleda, o čemu je korisno pribilježiti barem ono što sada znamo i što iz još jednog aspekta osvjetljuje Mužinićev rad, sadržaj, način i uvjete rada, osvjetljujući pri tome njegove granice i mogućnosti.

Mužinićev izuzetno vrijedan, zanimljiv i još više koristan pregled hrvatske filozofije u razdoblju od 1918. do 1938. nije nastao iz njegovih osobnih pobuda. Nastao je po narudžbi. Budući pak da narudžba prvobitno nije bila upućena Mužiniću, tako ni Mužinićev tekst nije napisan po direktnoj narudžbi, nego indirektno, po nagovoru. O tome svjedoči pismo sačuvano u Mužinićevoj ostavštini. Ponuda ili poticaj za pisanje stigla je zapravo Vuk-Pavloviću. Zašto baš Vuk-Pavloviću, a ne recimo Bazali, koji je o novijoj hrvatskoj filozofiji pisao u Spomen-knjizi »Obzora« 1936, nije nam poznato. O angažiranju za pregled tada suvremenog stanja hrvatske filozofije pisao je Vuk-Pavlović Mužiniću iz Zagreba 18. lipnja 1938. između ostalog sljedeće:

»Dobio sam ovih dana poziv od redakcije 'Učitelja', da za njih napišem članak o *filozofiji u Hrvata* (teorija spoznaje, logika, estetika, metafizika, filo-

zofija odgoja, filozofija kulture) od godine 1918 do 1938. Članak bi bio štampan u jednom od brojeva 'Učitelja' u godini 1938. i pored toga u zasebnoj knjizi, u kojoj bi bili skupljeni članci i drugih pisaca o pedagoškim nastojanjima u Jugoslaviji. Ovaj zbornik izdaje Jugosl. učiteljsko udruženje prigodom dvadesetogodišnjice Ujedinjenja, osnutka ove države.

Članak mora biti objektivan i strogo informativan, kako stoji u dopisu, i ne treba da prijede 4 (četiri) štampane strane 'Učitelja'. Članak će, kako dopis veli, biti vrlo dobro honoriran, a pored honorara dobit će pisci i zasebne otiske i jedan primjerak knjige, kojoj će se dati najveći publicitet i u ostalim slavenskim zemljama.

Članak ima da bude dostavljen za štampu najkasnije do 15. kolovoza ove godine, dakle za dva mjeseca. Međutim bih Vama taj članak vrlo rado prepustio.

Pitam Vas sad, biste li mogli i htjeli preuzeti taj posao. Molim Vas da mi to po mogućnosti *odmah* odgovorite, jer sam za taj članak preuzeo odgovornost. Nadam se pouzdano da ću sredinom idućeg tjedna imati odgovor« (vidi faksimil, potpis Vuk-Pavlovića identificirao Z. P.).

Budući da se Mužinić u to vrijeme nalazio u lječilištu na Golniku, što je vidljivo iz sadržaja Vuk-Pavlovićeva pisma, vjerojatna je pretpostavka da se i Mužinić barem u prvi mah pismom obratio Vuk-Pavloviću. Međutim, što mu je i kako pisao ili na koji drugi način odgovorio, nije nam također ovog trena poznato, kao ni to na koji način (pod kojim uvjetima) je prihvatio ponudeni »posao«. Da je Mužinić prihvatio poziv i latio se posla, nije zagonetka jer je pred nama tiskom objavljen rezultat. Nije možda na odmet upozoriti kako je Mužinić obavio svoju zadaću koliko je moguće maksimalno solidno s obzirom na to da je rok za takvu vrst članaka bio izuzetno kratak. Nije gola fraza ukoliko se kaže da je tekst napisan u rekordnom roku. Čak i uz pretpostavku da je Mužinić više-manje mogao osobno poznavati većinu autora o kojima je pisao, potrebno je bilo ipak prikupiti barem podatke o imenima pisaca i o naslovima djela. Očito je kratkoća vremena razlogom što je dio neophodne faktografije za takve preglede ostao ipak manjkav! Ili možda razlog nije bio samo nedostatak vremena? Nedostaju, naime, i oni najindiferentniji biografski, ali važni podaci barem o datumima rođenja koji makar samo donekle mogu osvijetliti varijante različitih međusobnih odnosa i problemskih preokupacija obrađenih autora i eventualne tipove njihovih usmjerenja s obzirom na dobne odnosno generacijske razlike.

Vuk-Pavlovićevo pismo vrijedan je dokument koji osim objašnjenja nantanka Mužinićeva pregleda demonstrira neka važna upozorenja i spoznaje. Između Bazalinog teksta za Spomen-knjigu »Obzora« i narudžbe iz Beograda od Vuk-Pavlovića s Mužinićevom realizacijom prošle su samo dvije godine – a koje li razlike! U korist Mužinićeva pregleda! Osim toga, evidentno je kako hrvatska filozofija nije baš imala obilje svojih Mecena, kao ni historiografija

vlastitih poticaja ili naručitelja – jer će sljedeći poticaji za realizaciju Harapina i Krstićeva pregleda doći tek pet godina kasnije, u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, kada Krstić zapravo polaže temelje povijesti hrvatske filozofije *kao cjeline!* Kod Krstića je, naime, ma i u posve kratkom enciklopedijskom obliku, riječ o *prvom cjelovitom* historiografskom zahvatu hrvatske filozofije interpretiranom, shvaćenom i prikazivanom kao – povijest. Ne samo kao baština! I ne samo »svećeničkog staleža« kao kod Zimmermanna. Pola stoljeća poslije Krstića i Harapina nema za hrvatsku filozofiju više takvih poticaja ili bar ne više *takvih* realizacija bitnije inoviranih. Nastojanja, pa i neki poticaji naprosto su disperzirani u nešto drugo. Individualni su naponi nenaodoknadivo dragocjeni, ali bez podrške rezultati su rijetki. Narudžba Vuk-Pavloviću odnosno Mužiniću pokazuje kako su naručitelji uvijek potrebni, nu i nazočni, samo je pitanje što naručuju, i kako naručuju, zašto naručuju te kakve su realizacije, ako ih uopće ima. I da su narudžbe potrebne (uvijek ih ima) i da netko mora realiter preuzeti odgovornost kao što ju je preuzeo Vuk-Pavlović.

Narudžba je očito bila stigla iz Beograda, ne iz Zagreba ili od negdje drugdje... »Članak mora da bude objektivna i strogo informativna, kako stoji u dopisu...«, ali ne treba zaboraviti da je naručen za ediciju »Jugosl. učiteljskog udruženja prigodom dvadesetgodišnjice Ujedinjenja« i da će biti »vrlo dobro honoriran...« Iako to eksplicitno Vuk-Pavlovićevo pismo ne spominje, bilo je ipak evidentno da članak ima jubilarni karakter i utoliko je podrazumijevao stanovitu afirmativnost u pristupu. Mužinić nije zastranio u »svečarsku« kičenost, ali je ipak platio danak nezrečenom zahtjevu, što je nedvosmisleno iz pristupnih, uvodnih premisa napisanih 1938. godine:

»Interes za filozofijske probleme kod širih krugova hrvatskih intelektualaca veoma se povećao poslije (prvog!) svjetskog rata i još je uvijek u neprekidnom porastu« (separat str. 3). Očito je to bila pohvala državi Ujedinjenja u kojoj je takav razvitak bio moguć. Uvodne rečenice sugeriraju i historiografsku zamisao respective »metodologiju« i moduse razumijevanja povijesti. Mužinić je naime pisao: »Filozofijskim umovanjem i javnim iznošenjem takvog umovanja putem štampe počeli su se baviti od 1918 dalje u mnogo većoj mjeri nego prije rata i one osobe, koje nisu primile na univerzitetima *stručno* filozofijsko obrazovanje. Jedan od mnogih povoda tome bit će i to da su mnogi upoznavši ratne grozote i ogromne nepravde života napustili i bacili onakova vjerska gledišta na život i svijet, kakova su naučavale razne crkve. Ostajući tako bez životnog oslonca u životnom djelovanju, koji je svakom misaonom i svijesnom biću potreban, to su svi ti 'bezvjerci' ukoliko se nisu žacali da ostanu kao neke životinje bacane svojim nestalnim hirovima i nagonima i da žive iz dana u dan – svi ti nezadovoljnici besciljnog života morali su da traže sebi novi oslonac, morali su da potraže svoju duševnu sigurnost i duhovni mir time da se usidre nekom drugom novom nazoru na svijet i život.«

Zagreb, 18. lipnja 1938.
Barthouov trg 2.

Mnogo poštovani gospodine!

Bio sam Vam jučer pisao jednu dopisnicu, pa kako mi se nijeste javili, potražih Vas u Vašem domu. Razgovarao sam s Vašim cijenj. roditeljima, i oni mi pripovijedahu o Vama. Tako doznah, da ste na Golniku. Vrlo mi je žao, što imate toliko nedaća sa svojim zdravljem. Ipak vjerujem, da ćete se ne zadugo oporavljati vratiti, to više, što znadem po nekim znancima, koliko je uspješna metoda liječenja, koja se sada kod Vas primjenjuje.

Dopustite mi sada jedan upit. Dobio sam ovih dana poziv od redakcije "Učitelja", da za njih napišem članak o filozofiji u Hrvata /teorija spoznaje, logika, etika, estetika, metafizika, filozofija odgoja, filozofija kulture/ od godine 1918 do 1938. Članak bi bio štampan u jednom od brojeva "Učitelja" u god. 1938. i pored toga u zasebnoj knjizi, u kojoj bi bili skupljeni članci i drugih pisaca o pedagoškim, filozofičkim, psihologičkim i sociologičkim nastojanjima u Jugoslaviji. Ova j zbornik izdaje Jugosl. učiteljsko udruženje prigodom dvadesetgodšnjice Ujedinjenja, osnutka ove države.

Članak mora da bude objektivčan i strogo informativan, kako stoji u dopisu, i ne treba da prijede 4 /četiri/ štampane strane "Učitelja". Članak će, kako dopis veli, biti vrlo dobro honoriran, a pored honorara dobit će pisci i zasebne otiske i jedan primjerak knjige, kojoj će se dati najveći publicitet i u ostalim slavenskim zemljama.

Članak ima da bude dostavljen za štampu najkasnije 15. kolovoza ove godine, dakle za dva mjeseca. Međutim bih Vama taj članak vrlo rado prepustio.

Pitam Vas sada, biste li mogli i htjeli preuzeti taj posao. Molim Vas, da mi to po mogućnosti odmah odgovorite, jer sam za taj članak preuzeo odgovornost. Nadam se pouzdano, da ću sredinom idućega tjedna imati odgovor.

Javite mi, dragi prijatelju, kako Vam je, a budite uvjereni, da Vam od srca želim što skoriji i što bolji oporavak.

Nadam se, da će Vas moje pismo stići oporavljena od operacije, svježša i dobre volje, i srdačno Vas pozdravljam.

Vaš odani Vam

Mužinić, koji je svojedobno, početkom 30-ih godina 20. stoljeća, nastupio kao žestok napadač i kritičar marksističkog i materijalističkog shvaćanja povijesti, te koji je kritički eksponirao svoj negativan stav prema specijalizaciji (»stručnost« i »ekspertnost« u moderno doba), osim neodređenog egzistencijalnog, gotovo literarnog obrazlaganja povijesnog procvata filozofije u Hrvatskoj najbliži je tezama koje *razvitak* mišljenja (filozofije i kulture) vide ukorijenjenim u povijesnoj zbilji, u zbivanjima koja imaju bitno realno-materijalnu i posve neduhovnu impregnaciju – suprotno vlastitim tezama.

»Upada u oči – pisat će Mužinić – razmjerno mnogo povećana produkcija filozofijskih radova u godinama 1923–1927 tj. 4–5 godina poslije završetka rata, kroz kojih 5 godina su mislioci imali vremena da izrade svoja nova shvaćanja; a poslije novog impulsa, koji je donijela svjetska ekonomska kriza počevši od godine 1929–1930 javlja se opet povećana produkcija filozofijskih djela od 1934. godine pa sve do sada...« (separat str. 3–4).

Više je nego evidentno kako Mužinić, premda će se posvetiti ubuduće filozofijskoj tematici vremena i vremenitosti (rukopis: *Vrijeme i beskonačnost*) zapravo – čak ni kao kritičar »historijskog materijalizma« – nije imao izgrađen ili jasniji pojam povijesti, povijesnosti odnosno historiografije, premda je uočavao stanovitu korelaciju između povijesnog vremena i zbivanja; (npr. »gustoću« pojava). Što je pak u prethodnom razdoblju (prije 1918) Mužinić u Hrvatskoj (ili možda u cijeloj Kraljevini Jugoslaviji) vidio dominantna jedino »vjerska gledišta koja su naučavale razne crkve«, ukazuje samo na njegovo (ili naprosto *hrvatsko*) nepoznavanje povijesti *hrvatske* filozofije uopće, pa čak i one tijekom i svršetkom 19. te početkom 20. stoljeća. Nije ih imao na temelju čega bolje poznavati. Za takav stav Mužinićev, mogli bismo reći, neposredno snose krivnju informativni pregledi hrvatske filozofije koji su njemu jedino stajali na raspolaganju: Franju pl. Markovića ne spominje budući da nije bilo riječi o starijoj filozofiji, a Stjepan Zimmermann 1924. izrijekom se doista bavio samo filozofijom »zastupanom po svećeničkom staležu«; tekst Alberta Bazale iz 1936. praktično nije donosio nikakve konkretne podatke i prikaze; Mužiniću su od »pregleda« hrvatske filozofije kao predradnje stajali na raspolaganju samo oni – nepostojeći!

Prilično u neskladu s vlastitim razvijanjem teza u knjizi *Civilizacija, kultura i obrazovanje* Mužinić će u prikazu hrvatske filozofije 1918–1938. kao temeljnu podjelu građe napisati poglavlje pod naslovom *Neznanstvena (nekritička) filozofija*, ergo, indirektno, također i »*nestručna*« (!), da bi zatim u drugom dijelu glavninu relevantnih autora i djela prikazao pod naslovom *Znanstvena (kritička) filozofija*. Bez obzira na to što Mužinić za takvu podjelu nije naveo teorijski potrebne premise kao principium divisionis, on je praktično imao zapravo dovoljno razloga za takav postupak, opravdan onom u zagradu stavljenju dihotomičnošću: nekritička i kritička. Pa ipak, unatoč tome cijeli je

prikaz opterećen izostajanjem povijesne historiografske konzistencije. Ali, neka bude još jednom naglašeno, da ne bi na kraju bilo nesporazuma: i usprkos toga izuzetna korisnost i navlastito informativnost Mužinićeva teksta ostaje neprijeporna. Zasluga utoliko veća što je pisao praktički o živim suvremenima, što nikada nije ni lak ni zahvalan posao.

Ne treba smatrati načelnim prigovorom, a ni velikim nedostatkom Mužinićeva pregleda, što su izostala neka djela i autori koji su se morali naći u njemu ili što neke kvalifikacije nisu dobre ili su čak netočne. U takvim naporima bez prethodnika i predradnji, u poslu kakav je bio Mužinićev, potrebno je slične stvari naprosto uzeti u obzir kao »popratne pojave« bilo da je riječ o Mužinićevu pristupu, bilo o nedostupnosti (točnije Mužiniću nedostupnih) podataka. O izboru i procjenama uvijek je moguće raspravljati. Zato je potrebno upozoriti na barem nake momente (promašaje) koje nije moguće apsolvirati kao uobičajene i dopustive varijacije, pa ni kao stav izbora ili »slobodne« ili »osobne« prosudbe. Već ovdje prije spomenuti *polemički* stav Mužinićev protiv dijalektičkog i historijskog materijalizma javlja se sada ponovno, pa o njemu piše da se proširio kao »filozofska (točnije pseudofilozofijska) moda u širim krugovima intelektualaca i poluintelektualaca« tako da je »u Hrvatskoj imao svoju kulminaciju između 1932 i 1935 godine« navodeći ujedno da se »kritički osvrću na dijalektički materijalizam dr Bubanović, F. Niedzielski, A. Mužinić i dr J. Makanec«. Pravo na zauzimanje polemičkog stava kao i opravdanosti nekih argumenata nitko ne može osporavati Mužiniću, pa ni pravo na prosudbe da dijalektički materijalizam smatra »polufilozofijskim«, ali će ostati neugodan historiografski promašaj koji nije bezazlen, što je tu, po njegovom shvaćanju pseudofilozofiju, olako proglasio »modom«. Mode, naime, dolaze i prolaze, ali je dijalektički materijalizam, bolje rečeno marksizam, za velik dio svijeta i Europe, pa tako i za Hrvatsku, postao teška i dugo nazočna, masivna povijesna zbilja koja je potrajala zamalo punih daljnjih pola stoljeća – i kao bespogovorna, jedino »pravilna« filozofija i kao »realizacija« te filozofije... S jednom se, naime, filozofijom, pa smatralo ju se i polufilozofijom, neka bude dozvoljeno baš ovdje citirati Marxa, ne može obračunati tako, da joj se okrenu leđa. Cijena tog filozofijskog i »historiografskog« promašaja i suviše je visoka...

Što se pak »ispuštenih« imena tiče (da li prešućenih?), dakle nevolje koja će kasnije pogađati također i samog Mužinića, spomenuti nam je tek ono u čemu autor ovih redaka smatra da može donijeti meritornu prosudbu. Kao primjer neka bude navedeno jedno ime: Albert Haler. Mužinić, koji je želio pokrenuti časopis *Polemika*, nje spomenuo u svom pregledu filozofije jednog od, uz Krležu možda najupornijeg sebi suvremenog polemičara upravo unutar tada još neprijeporne *filozofijske discipline* – na planu estetike. Nije jasno kako se to moglo dogoditi baš Mužiniću jer će se poznata Halerova knjiga, s

naslovom *Doživljaj ljepote*, koja je sastavljena od niza ranije objavljenih tekstova još za Mužinićevog života, pojaviti samo pet godina poslije Mužinićeva pregleda. Mužinić je u zaključku *expressis verbis* tvrdio – što doduše nije bilo netočno – kako u razdoblju što ga je on prikazao »s estetskog i etičkog područja... nije izdano ni jedno sistematsko djelo«, dodavši doduše ogradu: »ne vodeći računa o manjima prigodnim člancima i sporednim umetcima u ostalim djelima«. Halerovi *nizovi članaka* i polemika, počevši negdje od oko 1920. pa dalje (sve do smrti kod Bleiburga 1945), nisu bili »manji prigodni članci«, ni »sporedni umetci, a nisu također nimalo bili slučajni, nego su, naprotiv, upravo sustavno polemički vođeni, tako da su svršetkom tridesetih, možda čak i uz poticaj Mužinićeve objekcije, publicirani s napomenom: »poglavlje iz knjige...« ili »poglavlje za knjigu«. Tako su čak i neki propusti Mužinićeva pregleda, kao i sam pregled u cjelini, kad nije bila riječ o zabudama, djelovali možda poticajno...

Osim tek paradigmatiskih kritičkih objekcija upozoriti nam je ovdje na to kako Mužinićev pregled baca dodatno posebno historiografsko svjetlo na pojavu i tematiku njegove knjige *Civilizacija, kultura i obrazovanje*. Naime, valja spomenuti kako je Mužinić i u tako relativno opsegom kratkom pregledu nabrojao između ostalih nekoliko – nikako tek jedan ili dva – naslova različitih autora koji su kao i on tematizirali fenomene kulture: problem koji je očito, ne samo u Europi poslije prvog svjetskog rata i u povijesnom kretanju spram drugog, nego i u Hrvatskoj kroz otežano procesiranje formiranja hrvatske nacije unutar Jugoslavije i kasnije stvaranja samostalne Nezavisne Države Hrvatske porazom i raspadom Kraljevine Jugoslavije, evidentno postao izuzetno važan. Ne računajući tekstove iz istog kompleksa koje Mužinić nije spomenuo, taksativno je pribilježio, navodeći također i naslov svoje knjige, sljedeće: raspravu Stjepana Matičevića *Priroda, kultura i odgoj* zatim Vjekoslav Rotkvić, *Priroda i kultura*, Andrija Živković, *Jedinstvo kršćanske kulture* i *Problem etičke kulture*. Tema je bila evidentno akutna preokupacija životne, povijesne i misaone zbilje Hrvatske toga vremena. Godine 1939. izlazi prva knjiga prvog izdanja Horvatove *Kulture Hrvata kroz 1000 godina*. Filozofijsku će tu činjenicu problemskog aktualiteta samo nekoliko godina kasnije potvrditi još jedna knjiga pisana doduše pomalo jednostrano pretežno u etičkom osvjetljenju, ali zato sa široko zamišljenom apologijom ugrožene hrvatske državnosti autora Stjepana Zimmermanna *Kriza kulture*, autora za kojeg će Mužinić među prvima historiografski etablirati kvalifikaciju kako je Zimmermann »do sada najplodniji filozofijski pisac u Hrvata uopće« (separat str. 14). Tvrdnju će kasnije prihvatiti Krstić formulacijom »zacijelo najplodniji hrvatski filozofijski pisac« premda nije baš sigurno bi li komparativnu prednost, čak samo kvantitativno izdržao usporedbom s primjerice Franjom Petrićem ili još nekim drugim starijim hrvatskim filozofijskim piscima!? Afirmirajući takvu procjenu i govoreći o Zimmermannovu opusu Mužinić je očito i sam osje-

čajući u tom sklopu težinu uvodnih premisa za svoj povijesni pregled uz Zimmermanna, i napose uz njegovu spoznajnu teoriju (*Opća noetika*, 2. izdanje 1926) pripomenemo: »Premda je to djelo pisano u duhu novoskolastičke struje, ipak se svojim kritičkim gledanjem na razne spoznajne probleme odvaja od mnogih neoskolastika i utvrđuje svoje samostalno stajalište« (separat, str. 14). U čemu se Zimmermann »odvaja« od stereotipa neoskolastike i u čemu se sastoji njegovo »samostalno stajalište«, toga Mužinić ipak ne kaže u svom pregledu.

Sve u svemu, ako je riječ o iz Beograda »naručenom« i »dobro honoriranom«, a potom i objavljenom pregledu dvaju desetljeća filozofije u Hrvata povodom jubileja Ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca za koji je ponudu dobio i odgovornost preuzeo Pavao Vuk-Pavlović, a u nenormalno kratkom roku napisao Aleksandar Mužinić, tada se i o tekstu i o autoru može i mora govoriti kritički, ali ih se ne može, ne smije »zaboraviti«, a ni zaobilaziti; prešućivati još manje. Za povijest hrvatske filozofije prve polovice 20. stoljeća i svršetkom stoljeća tekst je vrijedan izvor informacija, nu i prosudbi koje, kad se faktografskim dopunama uspostave nove autentičnije relacije, predstavljaju otvorenu zadaću interpretacija i prosudbi s produblјivanjem povijesnih i misaonih uvida.

5. Zaključne objekcije

Razmatranjima o trima glavnim tiskom objavljenim naslovima iz Mužinićeva nevelikog opusa željelo se upozoriti na ipak nedopustivo učestalo historiografsko i kulturološko »zanemarivanje« odnosno »izostavljanje« Aleksandra Mužinića, čemu je misaono snažan protuargument u autorovu korist njegova knjiga *Civilizacija, kultura i obrazovanje* te historiografski pregled *Filozofija u Hrvata od 1918 do 1938 godine*. Već ta dva naslova govore u prilog potrebi uvrštavanja Aleksandra Mužinića u kontekst povijesti hrvatske filozofije prve polovice 20. stoljeća i njenu epohalnu karakterizaciju. Mnoge stvari u čestim raspravama o kulturi 20. stoljeća, pa i u samoj kulturnoj zbilji našeg doba vidjele bi se u nešto drugačijem svjetlu da se barem spomenulo, s uvažavanjem ili polemički, svejedno, postojanje Mužinićeve knjige i u njoj izrečenih zaoštrenih distinktivnih uzajamno funkcionalno vezanih determinanti kulture i civilizacije. Njena efektna zanimljivost i neosporna vrijednost upućuju na potrebu dodatne prosudbeno-studijske obradbe Mužinićeve misli u njenim eventualno uspješnim i pozitivnim aspektima svih u tom smislu relevantnih objavljenih tekstova, no posebno još na istraživačke zahvate proučavanja rukopisne ostavštine, dakle sačuvanih, tiskom neobjavljenih tekstova. Rezultati ne moraju nužno biti spektakularni, ali to je posao i tribut istinskog istraživanja. Da bi se nekoliko naslova moglo publicirati, znano je već sada.

Popis tiskom neobjavljenih radova Mužinićevih iz pera njegove kćerke Elice (Elizabete) Mužinić donosimo stoga ovdje kao dodatak zahvaljujući njenom trudu i susretljivosti.

Kao relativno najekstenzivnija cjelina među tekstovima sačuvane ostavštine na koji valja upozoriti barem nominalno nalazi se tu i strojopis od 42 stranice s naslovom *Vrijeme i vječnost*, pokušaj, kako kaže Mužinić, »podati nacrt za jednu metafiziku bez kauzaliteta«. Postoji niz bilježaka u ostavštini o svojedobno, a i danas vrlo aktualnom problemu kauzaliteta iz kojih bi možda bilo vrijedno rekonstruirati moguću zamisao. Za neke pak od tekstova koje gđa Elizabeta Mužinić navodi kao neobjavljene vjerojatno će istraživanja pokazati da su ipak već (barem parcijalno) objavljeni. Primjerice, to je zasigurno slučaj s tekstom navedenim u *Popisu (neobjavljenih) radova s naznakom Kritički prikaz knjige A. Talheimera 'Uvod u dijalektički materijalizam'*. Naime, budući da gđa Mužinić u popisu objavljenih radova nije uvrstila kritički prikaz Talheimerove knjige za *Obzor* 1934. godine, nego jedino u grupi neobjavljenih tekstova, vrlo je vjerojatno kako je u *Obzoru* objavljen samo dio ili skraćena verzija tog prikaza, jer članak u *Obzoru* nikako nema ekstenzitet u bibliografiji zabilježene 23 stranice; članak objavljen u *Obzoru* može imati četiri, pet ili najviše možda šest kartica. Mogućnost da je tekst objavljen pretpostavljala je gđa Elica Mužinić u pismu autoru ovih redaka i ne znajući da je on već od ranije raspolagao tim podatkom u vlastitoj evidenciji. (Uspoređivanje koje bi moglo odgovoriti na pitanje je li zapravo riječ o fragmentu iste rasprave ili su to dva zasebno pisana članka, nije napravljeno za ovu prigodu.)

Strojopisni čitopis članka o Bergsonu gotovo je posve sigurno bio namijenjen objavljivanju tiskom jer je zapravo prikaz knjige *Stvaralačka evolucija*. Nisu poznate bilo kakve informacije o tome je li poslan redakciji nekog časopisa ili novina. Sve formalne i sadržajne karakteristike »rukopisa« govore o tome kako je riječ o tisku namijenjenom tekstu. Naslov se ne nalazi u kartoteci Leksikografskog zavoda i dosad nema neke druge faktografske potvrde da je objavljen.

Posebno će biti zanimljiv prilog Mužinićevoj intelektualnoj biografiji njegove bilješke i nacrti za predavanja, osobito ukoliko nisu imali samo društveno-zabavni nego tematski ozbiljan, problemski karakter, i onda kada nije riječ o filozofijski relevantnim tekstovima. U tim su zapisima razaberive tu i tamo neke ideologijske i političke crte, primjerene vremenu nastanka, za koje valja imati razumijevanja s tolerancijom naknadnih vizura post mortem. Tu, čini se, valja osobito pribrojiti one što ih je pripremao radeći za radio Dubrovnik kojemu je svojedobno baš on razradio *jednogodišnji program* u situaciji koja nije bila nimalo jednostavna. Bilo je to izuzetno teško povijesno vrijeme kao i doba teških prilika Mužinićeva života. Ilustrativno je stoga za biografsku profilaciju i karakterizaciju citirati jedno mjesto iz rukopisa pod naslovom

Država i hrvatski narod. Po sadržaju teksta datiramo ga u 1943. godinu kada ga je Mužinić vjerojatno skicirao (moglo bi to također biti predavanje za učiteljsku školu Mostara ili Dubrovnika). Citiramo iz rukopisa:

»Znajući da danas nijedan narod ne proživljuje lagodne dane, nego da cielo čovječanstvo trpi neizrecive muke, znajući da u ovom nepamćenom svjetskom ratu milijuni ljudi gine na bojištima, gdje milijuni obitelji ostaje bespomoćno na garištima svojih domova, znamo tada da još nismo došli u najgore iskušenje, da možemo još biti zahvalni Providnosti da nas je poštedila od gorih zala, znajući i to da nismo nesposobniji niti nesretniji narod od drugih, jer se i drugi narodi ne iskazuju sada nekom sposobnošću i srećom. I baš zato u prkos ovim svim nedaćama materijalnog života i životne nesigurnosti pozivam vas sve, da pokažete *naše hrvatsko duboko idealističko shvaćanje kulture*, pa se svim žarom posvetite znanstvenom radu učeći marljivo, umjetničkom radu stvarajući liepa djela, i ostvarenju ideje pravde i dobrote putem obrazovanosti i milosrđa«. (Rukopis iz obiteljske ostavštine. Kurziv u citatu Z. P.)

Mužinić nije doživio »najgora iskušenja« hrvatskog naroda u tragičnom bleiburškom finalu drugog svjetskog rata, nije doživio dane koji su bitno različito hrvatskoj povijesnoj sudbini odnosno hrvatskim sudbinama značili olakšanje u miru zapadnjačkom svijetu, pa stoga s tim naknadnim sinkronijsko-dijakronijskim perspektivama treba razumjeti momente Mužinićeva povjerenja i napregnutog optimizma za »hrvatsko duboko idealističko shvaćanje kulture« u trenutku kada drugi svjetski rat još nije bio završen, a Mužinić se sa svojom bolešću nalazio pred svršetkom vlastitog života.

Što će pokazati proučavanje *svih* objavljenih i navlastito još svih neobjavljenih Mužinićevih tekstova, otvoreno je pitanje. U popisu radova ima naslova koji očigledno imaju samo (vrlo različiti!) prigodni karakter, neki su tek uvjetno rečeno poučni, a neki čak »zabavni« tako, kao da su zamišljeni u formi intelektualne društvene igre. Za neke od njih razaberivo je da su pisani na brzinu, pragmatički, neki nemaju filozofijsku relevanciju, a neki ni filozofijski rang. Zanimanje Mužinićevo za grafologiju imalo je u prvoj polovici 20. stoljeća još stanovitog smisla (njegovao je taj interes koliko znamo navlastito Ramiro Bujas), no danas u eri *computora*, teleprintera i elektronske pošte on može imati tek sasvim uzak i jedva još relevantan interes. Mužinićevo pak bavljenje astrologijom s pravom budi skepsu spram filozofijske razboritosti, no i ranga takvih preokupacija, bez obzira na okolnost što se ta ista »moda« evidentno uporno forsira i svršetkom 20. stoljeća. Je li ga na to područje poticala možda njegova bolest, potreba rasonode ili možda nešto drugo nije nam poznato, ali podjednako nije vjerojatno da je moglo pozitivno utjecati na završnu fazu njegova mišljenja. Nasuprot tome, o *širini* područja početnih mladenačkih Mužinićevih *ozbiljnih* preokupacija svjedoče kolegiji što ih je upisivao na zagrebačkom Sveučilištu: ekonomska znanost, pravo, medicina,

fizika, matematika i astronomija, dakako uz redovan jedino dovršen studij filozofije, kako o tome svjedoče četiri sačuvana indeksa. Je li ga ta ozbiljnost, strogost i konsistentnost interesa tijekom godina počela napuštati? Za razliku, naime, od problematičnog bavljenja astrologijom valja istaći kako je zasigurno rangu i sadržajnoj raznolikosti Mužinićeva mišljenja doprinijelo slušanje malo prije navedenog širokog spektra studijskih kolegija. Kao instruktivne paradigme vrijedi spomenuti predavanja dr. Artura Schneidera *Umjetnost i kultura rane renaissances* ili dr. Petra Knolla *Umjetnost Bosne u srednjem vijeku i za vrijeme Turaka!* Ne treba pri tome zaboraviti ni osobni kontakt s Vuk-Pavlovićem, premda je generacijski na filozofskoj katedri bio najbliži Vladimiru Filipoviću. To su dragocjeni podaci u osvjetljenju kako Mužinićeva obrazovanja, njegove osobe i njegova misaonog profila, tako i karaktera zagrebačkog Sveučilišta, pa i povijesti hrvatske kulture uopće.

Ocjenu ranga i vrijednosti Mužinićevih tekstova s definitivnom prosudbom valja donijeti tek nakon proučene cjelokupne rukopisne ostavštine za koju se nadamo da će bar u fotokopijama biti pohranjena i kao stručno sređena dolično čuvana u zagrebačkom Institutu za filozofiju, sve to priključujući onome što je već sada stavila na raspolaganje gđa E. Mužinić. Međutim, kakvi bili da bili rezultati proučavanja Mužinićeve biografije i njegove ostavštine, Mužinićevim tekstovima *Civilizacija, kultura i obrazovanje te Filozofija u Hrvata od 1918 do 1938*, znamo već danas, ostaje trajna vrijednost.

Zaključna rečenica iskupljuje trud i smisao u ovoj prilici provedenog razmatranja, s možda neskromnom željom da bude poticaj i primjer daljnjem proučavanju Mužinićeva djela, no isto tako poželjni poticaj i primjer potrebnim strpljivim budućim razmatranjima o mnogim drugim još neproučenim odnosno neprikazanim djelima i autorima ne samo starije nego i novije hrvatske filozofije.

BIBLIOGRAFIJA

ALEKSANDAR MUŽINIĆ

A. OBJAVLJENI RADOVI – SAMOSTALNE PUBLIKACIJE

1. A. Mužinić pokreće časopis *Polemika* – časopis za znanstvene i kulturne probleme. Izašao je samo jedan broj u veljači 1933. godine:

Polemika, časopis za znanstvene i kulturne probleme 1933. sv. 1 (veljača 1933), str. 1–24. Uredništvo i uprava: Zagreb, Palmotičeva ul. 3/III. Izdavač i odgovorni urednik: A Mužinić. – Štamparija »Gaj« (Ljudevit Filipančić), Zagreb, Martićeva 2.

Članci objavljeni u tom primjerku *Polemike*:

- 1.1. Mužinić, A.: *Jasnoća dijalektičkog materijalizma*. *Polemika*, Zagreb, sv. 1, veljača 1933, str. 1–6.
 - 1.2. Molnar, Š. (pseudonim po prezimenu majke A. Mužinića): *Slučaj*. *Polemika*, Zagreb, sv. 1, veljača 1933, str. 6–10.
 - 1.3. Mužinić, A.: *Dokumenat nemoći*. *Polemika*, Zagreb, sv. 1, veljača 1933, str. 10–17. (Kritika članka Z. Richtmanna *Kriza determinizma u današnjoj fizici* i Mladena Hegedušića *Problem konačnosti svemira* i *Nekoliko prigovora općoj teoriji relativnosti* koji su objavljeni u *Almanahu suvremenih problema*).
 - 1.4. Galac, P. (pseudonim po prezimenu rodaka): *Šport-znanost*. *Polemika*, Zagreb, sv. 1, veljača 1933, str. 17–20.
 - 1.5. Mužinić, A.: *Knjiga za naivne*. *Polemika*, Zagreb, sv. 1, veljača 1933, str. 20–23. (Op. E. M.: o knjizi I. Brichta i R. Podhorsky *Nauka, život i tehnika*)
 - 1.6. K. A. (očigledno pseudonim; po stilu i bilješkama je A. M.) *O radioaktivnosti*. *Polemika*, Zagreb, sv. 1, veljača 1933, str. 23–24.
2. Mužinić, Aleksandar, *Civilizacija, kultura i obrazovanje*. Zagreb, 1937. Tiskara M. Zagotta, 112 stranica. Vlastita naklada.
3. Mužinić, Aleksandar, *Filozofija u Hrvata od 1918–1938 godine*. Beograd, 1939, Štamparija »Privrednik«. 15 str. Pretisak iz *Učitelj* (Beograd) godište 19(55) br. 3–4. 1939. Iz niza članaka *Pedagoška Jugoslavija*, III. *Razvitak filozofije u Jugoslaviji*, str. 210–221. – Tekst je povno tiskan u časopisu za filozofiju studenata Hrvatskih studija *Scopus*, Zagreb 1998, broj 9–10, godište III., svezak 1. na stranicama 116–130 s bilješkom bez komentara: »Preuzeto iz *Učitelj*, 55, Beograd 1939«.

4. Mužinić, Aleksandar, *Filozofija u Hrvata od 1918–1938 godine*; (s portretom), lat. U zborniku *Pedagoška Jugoslavija 1918–1938*, (ćiril.), str. 144–156 (podatak Lex. zav., Zgb).
5. Uništena ili nestala brošura od koje gđa E. M. posjeduje samo fotokopiju bez naslovne stranice: A. Mužinić: *Opća astrološka prognoza za godine 1941–1944*. Zagreb, 1939, 14 str. A5 format.
6. Mužinić, Aleksandar, *Psihologija ljubavi i grafologija*. Zagreb, Naklada Pavao Šegula, 1941. 48.

B. OBJAVLJENI RADOVI U ČASOPISIMA I NOVINAMA

7. Mužinić, Aleksandar, *Primjedbe članku 'Malo o Darwinovoj teoriji'*, Naša sloga, Sušak, III/1930, br. 720, str. 4 (odnosi se na članak Stjepanka Zagorca u br. 699 povodom predavanja dr. Zarinka u Sušaku) (podatak Lex. zav., Zagreb).
8. Mužinić, Aleksandar, *Medunarodni jezik i psihologija*, Socijalna misao, god 5/1932, str. 17–18 i br. 3. str. 30–31. (O budućnosti esperanta s psihološkog i ostalih staništa) (podatak Lex. zav., Zgb.)
9. Mužinić, Aleksandar, *Što je s kapitalom*, Student I/1932–33, br. 4, str. 3. (O problemu kapitala nakon obračuna s kapitalizmom) (podatak Lex. zav., Zagreb).
10. Mužinić, Aleksandar, *Dijalektički materijalizam i vreme*. Nova Evropa, Zagreb XXVI, (1932) br. 11, str. 535–537. Reprint u: *Naše teme*, Zagreb, XXVII (1983), br. 10, str. 1562–1564.
11. Mužinić, Aleksandar, *Kultura u opasnosti? Odgovor »kritičarima«*, Nova Evropa, Zagreb, XXVII (1933), br. 3 str. 140–144. Reprint u: *Naše teme*, Zagreb XXVII (1983), br. 10 str. 1570–1574. (Odgovor na kritike Cesareca, Brandlera i Bosanca.)
12. Mužinić, Aleksandar, *Dijalektički materijalizam*, Povodom knjige A. Talheimer, *Uvod u dijalektički materijalizam*, Obzor, Zagreb LXXV/1934, broj 17, str. 1–2 (22. siječnja) (podatak za članak u Obzoru dodao Z. P.)

Iz Mužinićevih gimnazijskih dana sačuvana su tri broja časopisa u kojem je surađivao, nepotpisan:

13. *Ugljen – benzin*; Domaće ognjište, Koprivnica 11. 12. 1926.
14. *Kazalište, kino, radio*; Domaće ognjište, Koprivnica 31. 12. 1926, broj 7, str. 2.
15. *Kazalište u Koprivnici*, Domaće ognjište, Koprivnica, 15. 01. 1927. br. 2, str. 1.

C. ODRŽANA JAVNA PREDAVANJA:

16. Mužinić, Aleksandar, *Esperanto i psihologija (s osobitim obzirom na individualizam)*. Održana na Radio-Zagrebu 13. 02. 1932, u 8 h. Strojopis, 12 stranica.

17. Mužinić, prof. Aleksandar, *Grafologija i karakter*. U Franjevačkoj dvorani, Kaptol 9, Zagreb, 15. 11. 1940., 20,30 h. Ponovljeno 15. 12. 1940. u 10,30 h u dvorani kina »Central« u Zagrebu (dokumentacija: plakati).
18. Mužinić, prof. Aleksandar, *Grafologija i psihologija ljubavi*. U Franjevačkoj dvorani, Kaptol 9, Zagreb 28. 11. 1940. u 20,30 h (dokumentacija: plakat).

D. NEOBJAVLJENI RADOVI (ILI NIJE POZNATO DA SU OBJAVLJENI)

1. *Dijalektički materijalizam i historija*. Strojopis, 11 str. bez datuma (vjerojatno 1932/1933). – Usporediti članke u *Polemici i Novoj Evropi*.
2. *Kritički prikaz knjige: A. Thalheimer »Uvod u dijalektički materijalizam«*. Strojopis, 23 str. bez datuma. Usporediti članak u *Obzoru*: objavljena očito skraćena verzija; rukopis je opsežniji.
3. *Dva smjera društvenog uređenja*. Strojopis, 6 str. 18. 09. 1933.
4. Bergson – *Osnovne misli Henri Bergsona u djelu »Stvaralačka evolucija«*. Strojopis, 8 str., lipanj 1934, Zagreb.
5. *Novi evropski rat i Jugoslavija*. (Koristi pseudonim Š. Molnar.) Rukopis, 6 str. 29. 09. 1935.
6. *O nekim problemima apsolutne istine*. Strojopis, 14 str., bez datuma (navjerojatnije iza 1935.?)
7. *Ljubav i zaljubljenost*. Strojopis, 6 str., Zagreb, Brestovac, krajem srpnja 1937 (neodržano izlaganje na izletu).
8. *Savremeno »oštroumno« i »dalekovidno« natucanje o Lao-tse-u*. Strojopis, 3 str., bez datuma (najvjerojatnije prije 1938) (reagiranje na pričanja nekog »doktorčića«).
9. *Vjeronauk ili etika u srednjoj školi*. Strojopis + rukopis, 4 str. bez datuma (reagiranje na članak S. Korenića).
10. *Mentalitet Slovenaca, Hrvata i Srba – Kozmobiološka studija*. Sastavio A. Mužinić. Rukopis, 14 str., veljača 1941.
11. *Mišljenje i prijedlog o knjizi »Logika za srednje škole« dr. Vl. Filipovića*. Rukopis, 4 str., Dubrovnik 11. 06. 1941.
12. Mužinić, Aleksandar, *Vrijeme i vječnost (nacrt za filozofiju prirode i duše)*. Strojopis, 42 str. Sastavljeno s velikim prekidima od 1934. do 1944. g., Zagreb–Dubrovnik. (A. Mužinić je radio još na tome nedovršenome djelu po navodu gđe Željke Elice Mužinić do svoje smrti 26. 03. 1945.)
13. Fragmenti rukopisnih bilježaka *O problemu kauzaliteta*; (priprema za predavanje? Vjerojatno priprema za veću studiju).

14. *Država i hrvatski narod*. Rukopis, 17 str., bez datuma (vjerojatno 1941 – priprema za predavanje)
15. *Povodom spomena na A. Starčevića*, Strojopis, 4 str. bez datuma. (vjerojatno 1942, priprema za izlaganje).
16. *Kulturni i socijalni rad dr Antuna i Stjepana Radića*. Rukopis, 11 str. (vjerojatno 1942, priprema za izlaganje).
17. *Nova teorija o postanku Zemlje i sunčevog sistema*. Rukopis, 11 str. (07. 09. 1942. priprema za predavanje).

E. RAZNO – NEOBJAVLJENI TEKSTOVI

18. *O športu*. Rukopis, 11 str., bez datuma (reagiranje na anketu »Jutarnjeg lista«).
19. *Šport i društvenost. – Eugenika i historija. – Moderna psihologija i šport – Šport i sveučilište*. Strojopis, 4 str., bez datuma (1931).
20. »Što mislite o športu?«. Strojopis, 4 str., bez datuma (reagiranje na anketu u »Politici«).
21. *Šport i ljubav*. Strojopis, 7 str., bez datuma. Sudjelovanje u nagradnom natječaju za radio-predavanje, pod šifrom »Alem 1«.
22. *Uvodno izlaganje uz predstavu »Neobičan čovjek« Gene Senečića*. Rukopis, 4 str., koncept (nakon 15. 03. 1941).
23. *San Matije Glupčića – Šala u tri čina!* Rukopis, 16 str., bez datuma. (Igrokaz – po rukopisu mladenački rad A. Mužinića.)
25. *Konkurencija u Jugoslaviji*. Napisao Alem 111 (šifra). Strojopis, 31 str., bez datuma, žig »prispelo..« (napisao za »natječaj za prvi domaći tonfilm«).

(Moguće je da će se popis radova nadopuniti kada se jednom sustavno pregledaju svi pisani materijali Mužinićeve zaostavštine).

Popis radova sastavila kćerka, Elizabeta MUŽINIĆ, 31. 01. 1997. Za tisak priredio, na temelju vlastitih istraživanja i uz pomoć Leksikografskog zbornika (kartoteka periodike) proširio i dopunio dr. Zlatko POSAVAC.

KRATKI ŽIVOTOPIS ALEKSANDRA MUŽINIĆA

Aleksandar Mužinić rođen je 22. veljače 1909. u Koprivnici. Otac mu je bio Stjepan Mužinić, nadzornik željezničke pruge, a majka Marija Mužinić, rođ. Molnar, domaćica. Osnovnu školu i realnu gimnaziju polazio je Koprivnici, gdje je položio ispit zrelosti 19. lipnja 1927. Budući da je obolio od plućne tuberkuloze, na liječenju je 1927-1928. u Davosu. Odlično zaliječen dolazi u Zagreb na studij. Stupa u brak s Augustinom Martzy (rođenom 18. siječnja 1892), a 23. rujna 1931. postaje otac kćerke Elice (Željke) Mužinić.

Još za vrijeme studija samostalno pokreće časopis *Polemika* 1932-33. godine. Uslijed napora i prehlade recidivira tuberkuloza pluća. Česta liječenja na Brestovcu, Golniku, Topolšćici, ali za temeljiti oporavak nema sredstava. Od 22. prosinca 1930. do 03. srpnja 1931. i od 27. lipnja 1932. do 01. lipnja 1933. radi kao »djelomičan zvaničnik« na Morfološko-biološkom institutu Medicinskog fakulteta u Zagrebu, kod prof. Zarnika, ali unatoč 50-ak ideja i molbi nije uspio dobiti nikakvo prikladno i unosnije zaposlenje. Počinje proučavati grafologiju i astrologiju.

Mužinić je 26. rujna 1927. godine u Zagrebu najprije upisao Ekonomsku komercijalnu visoku školu. Nije nezanimljivo napomenuti da je u toj visokoj školi slušao političku ekonomiju kod dr. Ivšića, ekonomsku geografiju kod Filipa Lukasa, političku povijest kod Nagya, hrvatsku i njemačku stenografiju kod Jamnickog, dok je od stranih jezika učio engleski, francuski, ruski i esperanto. Ne dovršivši visoku komercijalnu upisao je 11. listopada 1929. godine medicinu, gdje je slušao između ostalih dr. Perovića, dr. Bubanovića, dr. Zarnika i dr. Hondla, no ubrzo već 8. ožujka 1930. prelazi na »pravnički fakultet« Sveučilišta Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu (predavači su mu tada bili Andrassy, Sladović, Kostrenčić i dr.). Od 15. listopada 1930. upisuje i redovito pohađa kolegije na Filozofskom fakultetu kao slušač »čiste filozofije«. Temeljne filozofijske discipline, povijest filozofije i logiku sluša kod Alberta Bazale; na primjer 1931-32, *Filozofiju novoga vijeka od renesanse do Kanta* i posebno jedan semestar *Kantova nauka*, ali također kolegij *Positivistički mislioci od Contea do Huma te Povijest idealizma*. Kod Vuk-Pavlovića sluša estetiku, sociologiju, povijest odgoja i odgojnih teorija. Kod Ramira Bujasa psihologiju (uvod u sistematsku psihologiju, filozofijske osnove psihičkih pojava, psihologija životinja). Uza sve to upisuje još primjerice i kolegij *Pedagojska aksiologija s uvodom iz psihologije čuvstva* kod Matičevića i *Astro-*

nomijsku geografiju kod Antuna Gavazzija. Završava Filozofski fakultet Univerziteta Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu diplomskim ispitom iz XXVIII. (filozofijske) grupe predmeta, 22. 10. 1934. (diploma br. 523).

Poslije završene filozofije upisao je još i slušao 4 semestra matematiku, 3 semestra fiziku i 3 semestra biologiju, što je vidljivo iz sačuvanih indeksa te uvjerenja Dekanata 21. 03. 1938. Od izuzetnog je interesa podjednako za Mužinićevu osobnu biografiju, no i za povijest hrvatske kulture uopće, a visokoškolske sveučilišne nastave posebice, što je zapravo u to vrijeme mogao slušati odnosno upisivati kao student. Samo radi primjera: Kod Artura Schneidera sluša umjetnost i kulturu rane renesanse, dr. Petra Knolla umjetnost Bosne u srednjem vijeku i za vrijeme Turaka; kod dr. Dinka Tomašića sociologiju, a kod Milovana Gavazzija etnografiju južnih Slavena te kolegij o narodima i kulturi Oceanije!

Unatoč velikim materijalnim obiteljskim i zdravstvenim problemima, k tomu bez stalnog zaposlenja, Mužinić objavljuje u vlastitoj nakladi knjigu *Civilizacija, kultura i obrazovanje*, a zatim p o n a r u d ž b i piše historiografski recentnu studiju *Filozofija u Hrvata od 1918–1938 godine*. Prvo zaposlenje dobiva Odlukom o postavljanju suplenta Učiteljske škole u Mostaru, 15. kolovoza 1939. i nastupa na dužnost 30. kolovoza iste godine. Od 30. kolovoza 1941. do 15. siječnja 1942. osniva i obavlja poslove glavnog urednika časopisa *Hrvatska krila*, lista za »Promičbeni ured Zračnih snaga Hrvatske«. Na taj posao bio je dodijeljen kao na »besplatni dopust«. Temeljem vlastitog zahtjeva i zbog pogoršanja zdravlja vraće se prosvjetnom radu te 19. veljače 1942. preuzima dužnost profesora na Državnoj učiteljskoj školi u Dubrovniku.

Poništenje nesretnog braka s Martzy postiže tek Odlukom Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu, 21. 11. 1941., a 26. 07. 1942. sklapa novi brak s Ivankom Božić (rođ. 01. 12. 1915.).

U ratom izoliranom Dubrovniku Aleksandar Mužinić se materijalno ne snalazi, praktički gladuje i bolest se pogoršava. Razvija intenzivnu djelatnu suradnju za Radio-Dubrovnik. Moli premještaj u Zagreb te ga Ministarstvo prosvjete »pridjeljuje u službu u Zagrebu u Odjel za srednju nastavu, bez prava na dnevnice..«, od 07. rujna 1944. godine. Dana 26. ožujka 1945. Aleksandar Mužinić umire iscrpljen, uz dijagnozu: tuberkuloza pluća, bubrega i crijeva. Do zadnjeg dana života u momentima olakšanja bolesti diktirao je supruzi Janki (Ivanki) tekst za filozofsku raspravu *Vrijeme i vječnost*.

(Životopis Aleksandra Mužinića sastavila kćerka gospođa Elica MUŽINIĆ, 31. siječnja 1997, vlastoručno, a tekst za tisak priredio i na temelju sačuvanih studentskih indeksa (Index lectionum) podatke o studiranju sadržajno dopunio dr. Zlatko POSAVAC.)